

Mumintroll och redaktionell russinplockning

AR DET MÖJLIGT att levandegöra mer än ett sekel av debatt, nyheter, reportage och kunskapsförmedling? Hur gör man historien rättvisa på ett begränsat utrymme? Hur kan vi visa vad tidskriften varit, vad den blev sen samt sia om dess roll i framtiden? Går det att förvalta en av landets nu existerande och äldsta tidskrifter, och samtidigt visa varför *Alkohol & Narkotika* är en omistlig röst för framtiden?

Den typen av tankar har snurrat på repeat och kommit till mig i stunder då jag inte är på redaktionen. Som när middagen är undanstökad och blicken planlöst irrar över bokhyllan som tillhör barnet som somnat på ens arm.

”
Går det att förvalta en av landets nu existerande och äldsta tidskrifter, och samtidigt visa varför *Alkohol & Narkotika* är en omistlig röst för framtiden?”

Mellan Bamse och Harry Potter står *Den röda tråden* och *Vad hände sen?*

Ja, vad hände egentligen sen? Skulle det kunna vara sättet att berätta om *Alkohol & Narkotikas* historia på – att lyfta upp artiklar från då, med kommentarer som sätter innehållet i ett sammanhang av i dag. Det är i alla fall ambitionen med tidskriften du håller i din hand.

VARJE HISTORISK ARTIKEL publiceras nämligen med en kommentar som säger något om vad som hände sen; med folkomröstningen om alkoholens varande, med narkotikadödligheten, med visionerna samt optimeringen av den egna kroppen och hjärnan.

Att lyfta artiklar ur ett sammanhang var svårare än jag först trott. Allt kommer till i ett sammanhang och är beroende av sin kontext för att kunna förstås. Trots det hoppas jag att vi lyckas med uppdraget att berätta om vad tidskriften varit, vad den är i dag och hur den förhållit sig till aktuell samhällsdebatt och vetenskap. Skepnaderna har varit många och debatten har sett ut på olika sätt. Allt det här har vi försökt fånga in. Som jag ser det påbörjades arbetet med just den här upplagan för 120 år sen. Den är frukten av ett lagarbete, mer än någon enmansredaktion. Medverkar gör även tidskriftens tidigare redaktörer, från 1995 fram till i dag, som skrivit varsin krönika om »sin« period. Jag passar även på att sända ett litet tack Mumintrollet

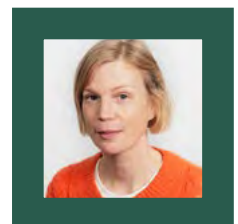
för idén om vad som hände sen.

Två av artiklarna är nyskrivna, i den ena undersöker professorn **Johan Edman** 100 år av rus och regler och vilka olika värden som alkoholpolitiken laddats med. I den andra har fotografen **Lina Haskel** och journalisten **Per Lindahl** besökt vad som kommer att bli Nordens största kvinnoanstalt när straffaldern nu sänks. Vad händer med ungdomarna som kommer in och samtidigt har ett skadligt bruk eller beroende?

Det är bara en av många frågor som vi är skyldiga våra läsare och lyssnare att lyfta upp och bevaka för framtiden.

JO, EN SAK till. Det finns en poäng med att texterna publiceras oförändrade – så att vi i dag kan ta del av hur det lät då. Det innebär att en del uttryck som vi lämnat bakom oss kan förekomma, som benämningar av HBTQI-personer, människor i skadligt bruk samt en och annan *ungdomsfyllerist*. Det här är även anledning till att begrepp som opiater och opioider används parallellt, men betyder samma sak. I vinjetten överst på sidan ser du vilket år artikeln skrevs.

/ SARA-MÄRTA
HÖGLUND
CHEFREDAKTÖR
2024-IDAG

INNEHÅLL JUBILEUMS- MAGASIN 2026

- 6** 100 år av rus och regler
- 14** Folkomröstning i förbudsfrågan
- 20** Tjock av öl?
- 26** **KRÖNIKA** Blunda inte för verkligheten
- 28** Den nyliberala drogen
- 35** Självets kaninhål
- 37** Det går att minska dödstalen
- 42** **CAN-PUBLIKATIONER** Ett urval
- 44** »Jag hade hellre suttit i fängelse som barn«

Ett sekel av alkoholpolitik

6 Den svenska alkoholpolitiken har alltid varit ett stridbart område. Om alkoholpolitiken från början var en fråga om demokratiska värden har den i dag främst kommit att präglas av synen på folkhälsa. I en nyskriven artikel för *Alkohol & Narkotika* summerar professorn **Johan Edman** drygt 100 år av rus och regler – från motbok till lördagsöppet.

Alkohol & Narkotika

ALKOHOL & NARKOTIKA ges ut av CAN. Tidskriften ska ur ett journalistiskt perspektiv bevaka och granska aktuella händelser inom drogområdet. Tidskriften har en populärvetenskaplig inriktning och är drogpolitiskt oberoende. Åsikter framförda i artiklar och krönikor behöver inte överensstämma med redaktionens. **ANSVARIG UTGIVARE** Charlotta Rehnman **CHEFREDAKTÖR** Sara-Märta Höglund · kontakt: info@alkoholochnarkotika.se **WEBB** www.alkoholochnarkotika.se **ADRESS** Östgötagatan 90 · 116 64 Stockholm **TELEFON** 0723-714 328 **GRAFISK FORM & BILDREDAKTÖR** Jenny Holmqvist/Torino Creative **OMSLAGSILLUSTRATION** Julia Specht **TRYCK** Trydells Tryckeri, Laholm **ISSN** 0345-0732

CAN Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning är ett nationellt kompetenscentrum som arbetar för minskade skador av alkohol och andra droger i samhället genom att följa konsumtions- och skadeutvecklingen och genom kunskapshöjande insatser. Se mer på: www.can.se. Vi hanterar personuppgifter enligt den nya dataskyddsförordningen. Mer information hittar du på www.alkoholochnarkotika.se, eller genom att kontakta chefredaktör Sara-Märta Höglund.

För det här numret har vi hämtat notiserna från arkivet – som visade sig innehålla tidsmarkörer som hemdator, EG, ravekommission och nyhetsvärdet i ett (med dagens mått) mindre beslag samt en lyckad blindtarmsoperation.

AFFISCHTÄVLING

Prisbelönad affisch i fjolårets rikstävling »Det gäller oss alla« från klass 9 yl, Mariedalsskolan, Timrå, Västernorrlands län. Brott, olyckor och missanpassning följer i alkoholmissbrukets spår. Undervisningen i alkoholfrågan är nu viktigare än någonsin. Skolan kan genom en god undervisning förebygga alkoholskador. (Alkoholfrågan, 1962)

SJUKDOMSFALL

Redaktören för denna tidskrift, direktör August Ljunggren, insjuknade häftigt natten mellan den 27 och 28 augusti och måste föras till sjukhus. Där konstaterades blindtarmsinflammation, som nödvändiggjorde operation. Denna utföll lyckligt, och har sedan tillfrisknandet förflutit normalt. (Tirfing, 1912)

Ravekommissionen förlängs

PROJEKTET MED STOCKHOLMSPOLISENS s. k. ravekommission förlängs ytterligare ett halvår. Kommissionen som arbetat under nio månader har, enligt polisen, visat mycket goda resultat när det gäller att minska unga människors debut i narkotikamissbruk. Fältassistenten **Jan Quarfordt** är dock kritisk. Han ogillar »inslaget av människojakt« och tycker att poliserna i högre utsträckning borde spana efter langare, i stället för att omhänderta påverkade tonåringar. (Alkohol & Narkotika, 1991)

Knarkrecept sprids bland ungdomar

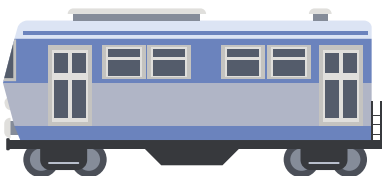
RECEPT PÅ ECSTASY, amfetamin och LSD finns tillgängliga i hemliga databaser. En hemdator och ett modem kan räcka för att få tillgång till recepten, förutsatt att man har telefonnumret till basen.

Enligt tidningen *iDag* finns recepten tillgängliga i så kallade BBS-databaser (Bulletin Board Systems). Tidningen har också låtit en expert i organisk kemi vid Chalmers i Göteborg verifiera att det rör sig om ren narkotikatillverkning. Recepten är lättfattliga och råvarorna går att köpa lagligt. Det är fullt möjligt för en lekman att tillverka narkotiska preparat hemma i det egna köket.

BBS-databaserna kan liknas vid elektroniska anslagstavlor. För narkotikapolisen i Stockholm och Göteborg är fenomenet med recept via databaser nytt. Göteborgspolisen undersöker nu vem som ligger bakom databaserna. (Alkohol & Narkotika, 1987)

TIO KILO CANNABIS UTAN ÄGARE

Omkring tio kg cannabis togs i beslag på ett tåg från kontinenten till Stockholm i mitten av januari. Beslaget gjordes av tullen i Helsingborg i samarbete med kollegorna i Norrköping. Utredningen sköts av tullkriminalen i Helsingborg, som ännu inte hittat någon ägare till partiet. (TT) (Alkohol & Narkotika, 1989)

Ölet spelar en liten roll bland gymnasisterna.

»Ölet spelar en liten roll bland gymnasisterna« plockad från Alkoholfrågan 1957. Bild hämtad från undersökningen »Gymnasisten och alkoholen« av sekreterare Bertil Särilvik. Undersökningen i sin helhet publicerades i Alkoholfrågan nr. 9 år 1957.

NYA PODDAR OM ANDTS, SKADLIGT BRUK OCH BEROENDE

Flera aktuella podcasts tar på olika sätt upp frågor om ANDTS, skadligt bruk och beroenden. Här tipsar vi om tre av dem:

En missbrukares dagbok

ETT NÄRGÅNGET SAMTAL mellan vännerna **Inés Johansson** och **Bianca Gordér** som vill prata om skadligt bruk på nytt sätt. De beskriver sin första kärlek i livet som »tjack och rödvin» och tillsammans har de tre drogfria år bakom sig. Trots skildringar av skadligt bruk, sexuellt våld och psykisk ohälsa får både allvar och humor ta plats. De personliga berättelserna varvas med inbjudna gäster, både de med egen erfarenhet och från professionen.

– Humor är vårt verktyg för att avvärja skam. Vi skrattar åt vårt förflutna men pratar också öppet om konsekvenserna, säger Bianca.

Poddens syfte är att nå ut till andra unga med ett språk de känner igen sig i, minska skam kring missbruk och medberoende och visa hur destruktiva mönster utvecklas.

– Vi vet hur viktigt det är att någon ser en, fångar upp en och pratar på ett sätt som inte känns som pekpinnar – utan som identifikation, säger Inés.

En missbrukares dagbok har fått stor uppmärksamhet och redan innan första avsnittet sändes hade en kvarts miljon användare sökt upp podden i sociala medier.

– När berättelsen känns nära i tid och språk blir den mer verklig – och mer riskabel. Det är där vår styrka ligger, säger Inés.

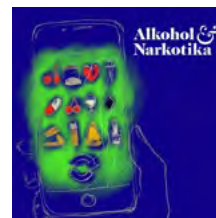
Hallberg och Nyberg

VAD ÄR EGENTLIGEN definitionen av beroende och vem löper störst risk att drabbas? I podden Hallberg och Nyberg besvarar **Mathias Hallberg**, professor i molekylär beroendeforskning, frågor om varför vi tillåter oss själva att fastna i vanor även när vi vet att de är skadliga för oss.

– I en tid där traditionella droger fått sällskap av hasardspel, skärmar och en hel del annat i kampen om vårt dopamin är vägen till beroende snarigare än någonsin. Att nå balans och vår fulla potential utan skadliga vanor kräver kunskap. Därför har vi utvecklat den här poddserien där vi i varje avsnitt sätter fokus på nya relevanta frågor, säger Mathias Hallberg.

Podden leds av **Linda Nyberg**, som har bakgrund som journalist, nyhetsankare och vetenskapsreporter för bland annat SVT och TV4. Tillsammans bjuder de in flera av Sveriges ledande beroendeeexperter för att avhandla allt från vitt snus till anabola androgena steroider.

– Vi kommer att belysa beroende ur en rad olika perspektiv. Från premiärens mer generella frågeställningar till specifika substanser och tillgängliga behandlingar. Vi sätter också fokus på ämnen som familjeklassning, samsjuklighet, avkriminalisering och legalisering. Vårt mål är att bidra till en faktabaserad allmänbildning, och vi hoppas nå dit via en lättsam nivå fri från onödiga pekpinnar, säger Mathias Hallberg.

Alkohol & Narkotika

UNDER HÖSTEN KOMMER en ny och efterlängtd säsongs av vår egen podd *Alkohol & Narkotika*. Vi kommer att ta upp vitt skilda ämnen, med koppling till ANDTS. Har du önskemål om vilka ämnen vi borde ta upp? Tipsa oss på info@alkoholochnarkotika.se

Säsongen inleds med våra politikerintervjuer inför riksdagsvalet i september. Här besvarar riksdagspartiernas företrädare frågor om bland annat gårdsförsäljning, åldersgränser för spel om pengar, minderårigas användning av vitt snus, målen för narkotikapolitiken, vårdens organisation samt stöd till anhöriga.

Återstoden av säsongen gästas vi som vanligt av sakkunniga och samtalen leds av tidskriftens redaktör **Sara-Märta Höglund**. Följ oss redan nu på den plattform du föredrar att lyssna i, så missar du inte när nya avsnitt släpps.

Redan nu kan du ta del av tidigare avsnitt som ger kunskap om bland annat samsjuklighet, kokainsituationen i Sverige, vad forskningen säger om cannabis och psykos, kartläggning av ungdomars drogvanor, hur nikotin samt alkohol påverkar våra hjärnor och hur narkotikasmuggling går till. *Alkohol & Narkotika* finns på alla stora plattformar som tillhandahåller poddar.

100 år av rus och regler

Den svenska alkoholpolitiken har alltid varit ett stridbart område. Om alkoholpolitiken från början var en fråga om demokratiska värden har den i dag främst kommit att präglas av synen på folkhälsa. I en nyskriven artikel för *Alkohol & Narkotika* summerar professorn **Johan Edman** drygt 100 år av rus och regler – från motbok till lördagsöppet.

TEXT JOHAN EDMAN / ILLUSTRATION JULIA SPECHT

DEN SVENSKA STATENS försök att, från 1500-talet och framåt, reglera svenskarnas produktion och konsumtion av alkohol var länge en statsfinansiell fråga där beskattning och förbjuden hembränning främst syftade till att fylla statskassan. Trevande ambitioner att reglera själva drickandet syns i några förordningar under 1700- och 1800-talet. Men det var först i början av 1900-talet som den svenska alkoholpolitiken tog form på ett sätt som fortfarande känns igen i dag, med reglering av försäljningen och vård av personer som i lag och praktik betraktades som alkoholmissbrukare.

Även om mycket är sig likt hundra år senare så har mycket också förändrats. Bakom dessa förändringar finner vi strider om alkoholpolitikens mål och medel, men kanske ännu mer om de större samhällsfrågor som alkoholen har kopplats till.

STRIDEN OM DEMOKRATIN

Den stora samhällsfrågan i början av 1900-talet var den spirande demokratin. Vilket kom att präglade den första stora alkoholpolitiska striden om ett eventuellt alkoholförbud. Förutsättningarna för ett nationellt alkoholförbud var goda vid en tidpunkt då nykterhetsrörelsens problembeskrivning höll på att transformeras till statlig politik.

Johan Edman är historiker och professor i kriminologi vid Stockholms universitet. Under flera decennier har han undersökt problembeskrivningen av skadligt bruk samt den svenska alkoholpolitikens idéhistoriska, institutionella och ideologiska grunder. 2025 mottog han Systembolagets kunskapspris för sin forskargärning.

Alkoholregleringar infördes eller skärptes i många länder åren runt första världskriget och i flera länder infördes även någon form av förbud.

Trots det förlorade förbudsanhängarna 1922 års folkomröstning om alkoholförbud. Det kan delvis förklaras av förbudsmotståndarnas framgångsrika opinionsarbete. Förbudsmotståndarna utmanade egentligen aldrig förbudsvivarnas problembeskrivning med fokus på fattigdom, våld och andra sociala problem som konsekvenser av alkoholkonsumtionen. I stället lät de frågan handla om var gränsen mellan privat och offentligt skulle dras och vad den unga demokratin fick tillåta sig. Motståndarna till ett förbud såg alkoholkonsumtion som en privatsak. Tidningsmannen **August Palm**, som bara decennier innan varit med och grundat Sveriges socialdemokratiska arbetareparti, såg på alkoholen närmast som en fråga om kosthållning. Med förfärande exempel från förbudsländerna Finland och USA argumenterade förbudsmotståndarna för att demokrati aldrig fick leda till majoritetens förtryck av minoriteten.

MOTBOKENS FALL

Det blev inget alkoholförbud, det blev en motbok. Tillsammans med restaurangrestriktioner och en allmänpreventivt fostrande alkoholistvård sattes ramarna för svenskarnas drickande. Motboken var ►

” Strävan att minska krånglet och öka medborgarnas frihet bidrog till motbokens fall.

40

I nästan 40 år, fanns motbokssystemet i Sverige, från slutet av 1910-talet till 1955.

inget alternativ till fri alkoholförsäljning, utan till ett alkoholförbud. Därmed ska den närmast ses som en alkoholliberal lösning, givet alternativet. Motbokssystemet fanns på plats i nästan 40 år, från slutet av 1910-talet till 1955. Det var alltså en institutionaliserad politisk lösning på ett uttalat samhällsproblem, inte någon nödlösning på ett tillfälligt problem. Folkligt motstånd var därför länge något att hantera, men inte nödvändigtvis att ta hänsyn till.

Situationen förändrades efter andra världskriget, då nykterhetskommittén fick i uppgift att utvärdera restriktionssystemet. Även denna gång kom alkoholpolitiken att tolkas som en demokratifråga och de kommittémedlemmar som förespråkade ett

avskaffande av motboken drog det längsta strået. Avskaffandet av motboken utgick från föreställningar om ett myndigt folk i ett demokratiskt samhälle – där alkoholrestriktionerna stred mot den vuxna medborgarens rättsmedvetande. Till det demokratiska argumentet lades ett antibyråkratiskt, med en strävan att komma bort från krigstidens alla restriktioner.

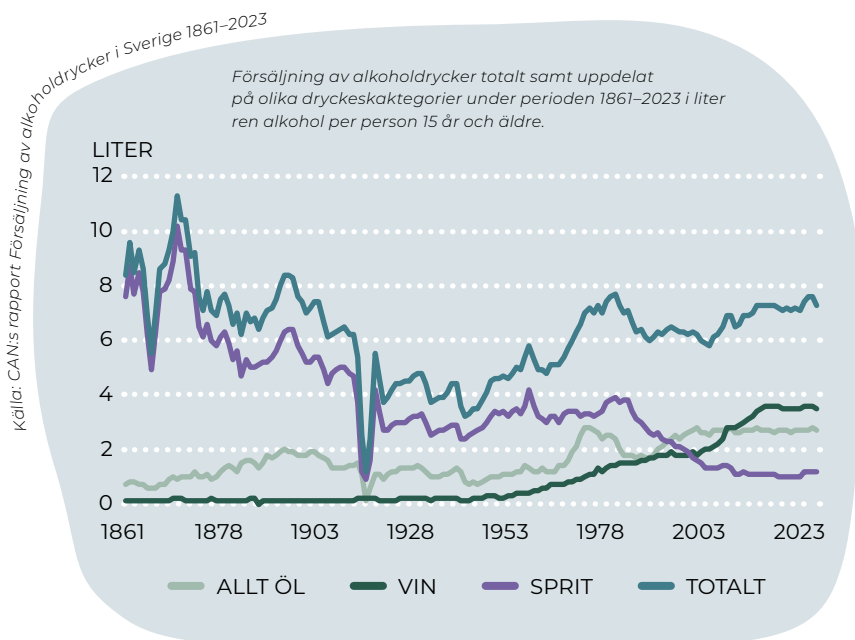
Strävan att minska krånglet och öka medborgarnas frihet bidrog till motbokens fall. Samtidigt försköts den alkoholpolitiska gränsen mellan privata och allmänna angelägenheter ytterligare. Den paternalistiska ransoneringen ersattes. I stället talade man, med ett demokratikänsligt språkbruk, om en solidarisk alkoholpolitik där pris och tillgänglighet blev de främsta styrmedlen.

VEMS PROBLEMBESKRIVNING?

Med avskaffandet av motboken kom den registrerade alkoholkonsumtionen inledningsvis att öka ordentligt, liksom antalet vårdade på nykterhetsvårdsanstalterna, som alkoholistanstalterna bytte namn till 1955. Nu försköts frågan från den folkliga alkoholkonsumtionen till den tydligt problematiska konsumtionen. Något som bidrog till nästa alkoholpolitiska strid. För vem var alkoholen ett problem – och varför?

Den statligt reglerade och finansierade alkoholistvården sjösattes vid ungefär samma tidpunkt som motbokssystemet. Bägge reformerna utgick från en problembeskrivning där det var drickandets beklagliga konsekvenser som skulle undvikas. Det återspeglade en syn på samhället, individen och alkoholkonsumtionen som kan spåras till 1800-talet och nykterhetsrörelsens problembeskrivning.

De här föreställningarna dominerade fortfarande på 1960-talet. När nykterhets-

vårdsundersökningen gjordes under mitten av decenniet vände man på orsakssambanden. Den problematiska alkoholkonsumtionen sågs i stället som ett symptom på olika bakomliggande orsaker. Perspektivet var inte nytt, tankar om att dricka så att man »glömmer sin fattigdom och inte tänker på sitt elände mer« förekom flera hundra år innan vår tideräkning (Ordspråksboken 31:7). Men den här gången var argumentet särskilt potent. Dels lanserades idén om bakomliggande orsaker under det politiskt progressiva 1960-talet, dels kunde det hämta näring ur den medicinska förklaring som under efterkrigstiden hade bidragit till att friskriva alkoholmissbrukaren från skuld. Det här plockades nu upp i en förklaringsmodell som skyllde på samhället i stället för något kroppsligt tvingande begär.

Perspektivskiftet är en fin illustration av att alkoholpolitik inte är något statiskt lagstiftningsarbete med givna konsekvenser. Efter motbokens avskaffande hade antalet tvångsvårdade alkoholproblematiker ökat snabbt. Under åren från tidigt 1960-tal till mitten av 1970-talet minskade antalet tvångsintagningar med nästan 70 procent. Lagstiftningen var densamma under dessa år och kan inte förklara trendrottet. Minskat drickande är heller ingen förklaring, då konsumtionen tvärt om ökade med närmare 50 procent under samma tidsperiod. Ett tydligt perspektivskifte, till följd av 1960-talets strid om alkoholproblemets orsaksförhållande, kan däremot förklara en hel del.

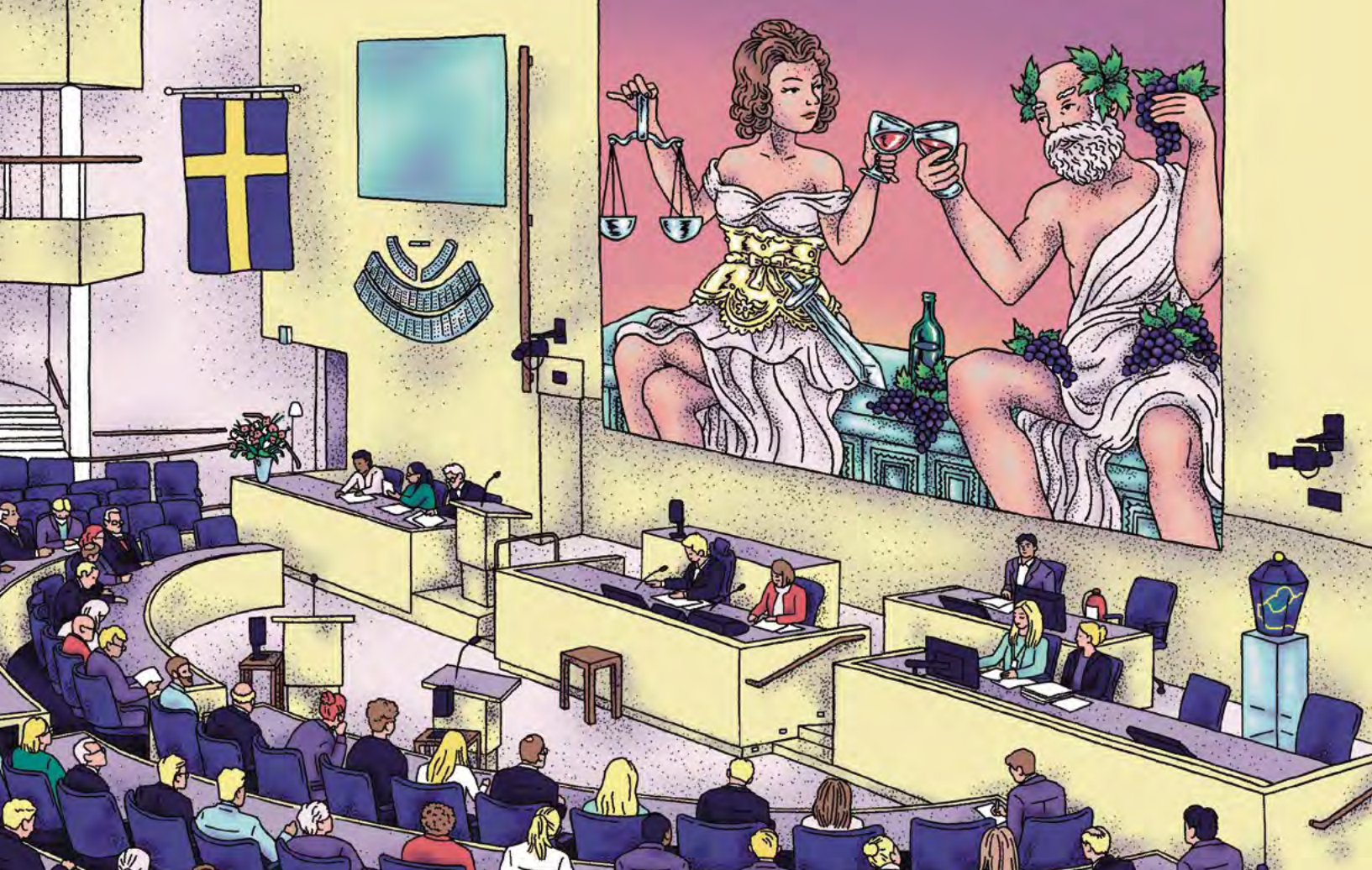
TIMBRO MOT FOLKHÄLSAN

I dag kopplas inte längre medborgarnas alkoholkonsumtion till centrala värden som demokrati. Konsumtionen används inte heller i någon symptomteoretisk samhällskritik. Däremot har den svenska alkoholpolitiken liberaliserats rejält från 1990-talet och framåt, delvis som en konsekvens av EU-inträdet. Av Systembolagets fem tidigare monopol återstår bara det för försäljning – medan de för import, export, tillverkning samt partihandel avskaffats.

Fri införsel för privat bruk har tillkommit, lördagsöppet på Systembolaget och alkoholreklam har återinförts. Antalet stadigvarande serveringstillstånd har mer än fördubblats.

Svensk alkoholpolitik har inte varit så liberal som den är nu på över hundra år. Det har rimligen bidragit till att en aktör som näringslivets tankesmedja Timbro ytterligare flyttat fram sina positioner i strävan efter färre marknadsrestriktioner. Timbros argument för ytterligare liberaliseringar sammanfattar mycket av de senaste dryga hundra ►

1905

är året som ordet alkoholpolitik för första gången förekommer i svensk press.

årens kritik av svensk alkoholpolitik. Liksom i förbudsmotståndet – och senare motboksmotståndet – är det en kamp mot förmynderi och för frihet.

I början av 2000-talet kommer folkhälsoperspektivet att spela allt större roll som perspektiv och förklaring. Ett filter genom vilket vi beskriver vitt skilda frågor – från klimatförändringar till pornografi och mobiltelefonanvändning – som folkhälsoproblem. På alkoholområdet kommer folkhälsan att bli en närmast tvingande diskurs. Något även alkoholindustrin kommer att förhålla sig till. Inte ens en marknadsliberal aktör som Timbro kan avfärda det dominerande folkhälsoperspektivet.

Den kollektiva nyttan med folkhälsa måste därför erkännas samtidigt som den rådande alkoholpolitikens folkhälsofrämjande effekter ifrågasätts. Här menar Timbro att tidigare liberaliseringar av alkoholpolitiken har skett utan att folkhälsoproblemen för den skull har ökat. Ibland har problemen till och med minskat. Argumentet att självbestämmande har visat sig ha hälsofrämjande effekter i arbetslivet, och därför även borde ha det i alkoholpolitiken, är knappast vattentätt. Men det tillåter ändå Timbro att argumentera för

liberaliseringar, utan att ställa sig på fel sida om den omhuldade folkhälsan.

Det är tydligt att det näringslivsfinansierade Timbro inte vill framstå som ett särintresse. De driver en linje som gynnar det alkoholrelaterade näringslivet, från producenter till restauranger, samtidigt bottenargumentation mot regleringar i ett värnande om folkhälsan och folket.

Därmed skriver de in sig i en lång tradition av alkoholpolitiska debattörer. Ofta har dessa, med framgång, åberopat till synes apolitiska storheter som friheten, demokratin, folket eller folkhälsan för att ge tyngd åt sina utspel. Striden om alkoholpolitiken har handlat mer om de värdena än om alkoholen i sig.

ETT STRIDBART POLITIKOMRÅDE

Ordet alkoholpolitik förekommer för första gången i svensk press 1905. Några år senare är det ett vanligt förekommande begrepp. Det kan betraktas som en lätt sökbar kuriositet, men begreppet i sig är även en illustration av ett helt politikområdes tillblivelse. På några få år sjesattes då åtgärder för att hantera alkoholkonsumtionen, i stället för att helt enkelt förbjuda den.

Det är i detta gränsland, mellan förbjudet

” Alkohol- problemets upp- höjning till ett eget politikområde är både dess styrka och svaghet.

och avreglerat, som alkoholpolitiken tar form och förändras fram till i dag. Det är också denna gränslandsposition som har gjort att alkoholen blivit ett ständigt aktuellt debattämne under det senaste århundradet. Som helt tillåten hade den varit avpolitiserad, möjligen föremål för lagar som reglerat livsmedelproduktion eller ordningsstörande, men konsumtionen hade varit en privatsak. Som helt förbjuden hade den varit en del av kriminalpolitiken.

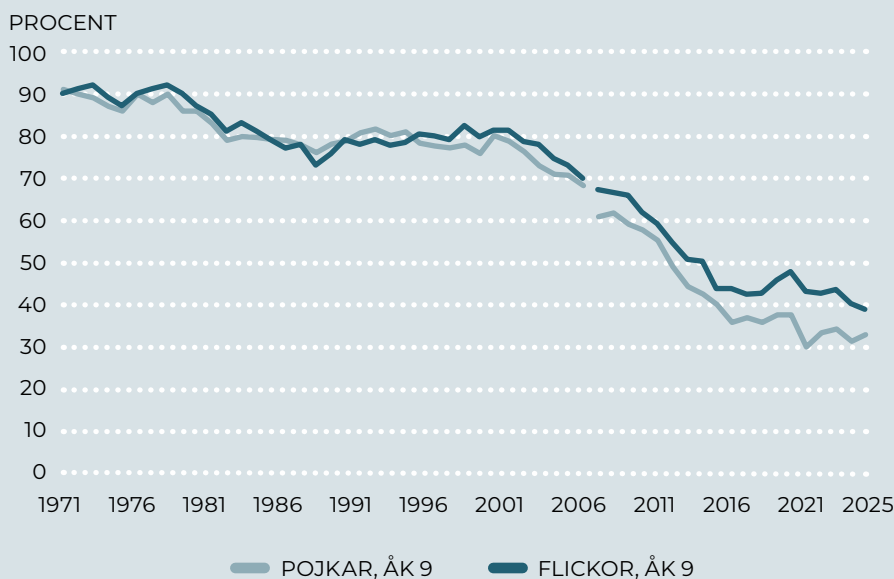
Alkoholproblemets upphöjning till ett eget politikområde är både dess styrka och svaghet. Beskrivningen av alkoholkonsumtion som ett allvarligt samhällsproblem har genererat politiska, finansiella och forskningsmässiga resurser som få andra samhällsfrågor har förlänats. Samtidigt har alkoholpolitiken, som avgränsat politikområde, blivit en tydlig måltavla för konkurrerande politiska ambitioner som i olika alkoholpolitiska åtgärder sett hot mot viktigare samhällsvärden. I dessa strider har alkoholen oftast bara varit en katalysator för frågor som har framställts som betydligt viktigare – som demokrati, frihet och folkhälsa. ◀

LÄS MER

➔ ARTIKELN BYGGER HUVUDSAKLIGEN PÅ FORSKNING PUBLICERAD I: DEN SVENSKA BERUSNINGSPOLITIKEN. HUNDRA ÅR AV KUNSKAP, OKUNSKAP OCH MOTKUNSKAP

Johan Edman, Helena Bergman, Lena Eriksson & Katarina Winter, Umeå (2024)

Andelen alkoholkonsumenter. Efter kön, årskurs 9. 1971–2025.

Mellan åren 1971 och 2006 definierades alkoholkonsumenter utifrån konsumtion om minst 1 glas öl, 2 cl vin, 2 cl blanddrycker eller 2 cl sprit någon gång om året eller mer sällan (alkoläsk och stark cider inkluderades 1997) och fr o m 2007 om alkoholkonsumtion förekommit de senaste 12 månaderna. Frågeformuleringens förändring kan ha haft betydelse för jämförbarheten.

Till följd av covid-19-pandemin blev svarsfrekvenserna lägre än normalt år 2020, samtidigt som datainsamlingen utsträcktes till terminsslutet. Detta kan påverka resultatens jämförbarhet med övriga år.

Källa: CAN:s nationella skolundersökning

Våga ställa de svåra frågorna

NÄR JAG BÖRJADE som chefredaktör på *Alkohol & Narkotika* i januari 2017 så var det inte bara en ny tidning jag började på, utan även ett nytt land som jag flyttade till. Jag kan inte påstå att skillnaderna mellan Sverige och Finland är värst dramatiska, men när det kommer till det drogpolitiska fältet så kändes den lilla Östersjön som ett stort hav.

Jag steg in i en dynamik som jag inte var bekant med. Åsikterna, särskilt om narkotikapolitiken, var starka och cementerade hos olika organisationer inom civilsamhället. Det hade de varit länge, och det är de väl ännu i dag till viss mån. Jag fick inleda mitt arbete med att förstå förhållandet mellan organisationer, hur de tyckte i olika frågor och hur de förhöll sig till varandra.

”
Medielandskapet har förstås förändrats en hel del under 120 år, men det finns fortsättningsvis ett stort värde i den journalistik som organisationspressen står för.

Då när jag började, i januari 2017, så förkroppsligades den där balansen av en känslig diskussion på redaktionen om huruvida en narkotikapolitisk årskrönika skulle publiceras i tidningen eller inte. Den ansågs vara för ensidigt liberal. Jag kan inte minnas om texten publicerades eller inte, men diskussionerna blev en tydlig introduktion till åsikterna jag skulle navigera mellan.

PÅ ETT LADDAT område som narkotikapolitiken så är det viktigt att det finns en tidning som är driven av journalistiska principer och nyfikenhet, som vågar ställa svåra frågor och ifrågasätta enkla svar. Jag upplevde att det var det som var *Alkohol & Narkotikas* roll – att vara den där aktören som är svår att sätta i ett fack. Jag ville att läsarna skulle bläddra i tidningen och inte veta vilka synsätt och åsikter som fick plats i just detta nummer. Jag ville lyssna in nya strömningar, men inte på rak arm döma ut gamla hållningar.

Denna roll är inte enkel att ha, eftersom den oundvikligen innebär att man kommer att få kritik från flera håll. Men det är också kvittot på ett väl utfört arbete. Jag minns att många kunde tycka till om innehållet i tidskriften, men att det också var många som uppskattade stilen. Jag var ju ingen förnyare på det viset – jag minns att det var väldigt inspirerande att bläddra i gamla *Alkohol & Narkotika* från 80- och 90-talet, som enligt mig var tidskriftens journalistiska guldålder. Sök upp ett nummer från den tiden och bläddra: tidningarna då var provocerande, snygga och

fullmatade. Förutsättningarna var också andra, redaktionen var stor och de betalade prenumeranterna var fler.

Jag tror att en aktör som *Alkohol & Narkotika* behövs ännu i dag. Medielandskapet har förstås förändrats en hel del under 120 år, men det finns fortsättningsvis ett stort värde i den journalistik som organisationspressen står för. Den är ofta nära fältet och håller liv i frågor som de större medierna glömmer bort. På drogområdet, där en hel del olika aktörer samlas, är behovet ännu större. Lägg till ett medielandskap där de som läser och lyssnar blir översköjda av information, och behovet stärks ytterligare.

ETT OMRÅDE SOM jag försökte uppvärdera journalistiskt under min tid på tidningen var det förebyggande arbetet. Jag tror det ännu i dag är ett underbevakat och underrapporterat område, som skulle vara värt att följas upp och granskas. Det är mitt medskick inför *Alkohol & Narkotikas* kommande 120 år.

Under åren har *Alkohol & Narkotika* förändrat sin form, men egentligen finns behovet av dess bevakande öga kvar precis som förr. När den fria journalistiken nu begränsas alltmer så kan behovet till och med ha vuxit för den nära och granskande journalistiken.

/ JULIUS VON WRIGHT CHEF-REDAKTÖR FÖR ALKOHOL & NARKOTIKA 2017–2022

1906–1956 Tirfing

De tidigaste källorna om *Tirfings* tillblivande går att spåra till 1906 – för 120 år sen! *Tirfing* var en tidskrift för nykterhetsundervisning och hälsolära och skulle vara »läkarkåren behjälplig vid fostrandet av landets ungdom till karaktärsfasta samt andligt och kroppsligt friska medborgare«.

Den lite märkliga titeln är hämtad från nordisk mytologi, i vilken *Tirfing* är namnet på ett magiskt svärd som smiddes till Odens sonson.

TEXT SARA-MÄRTA HÖGLUND / ILLUSTRATION JULIA SPECHT

RESULTATET AV förbudsomröstningen den 27 aug. 1922, sådant det framgår av de inom justitiedepartementet slutjusterade siffrorna, utvisar:

ja-röster 889,132 eller 49 %, varav 401,993 mäns (40 %) och 487,139 kvinnors (58 %);

nej-röster 925,097 eller 51 %, varav 580,066 mäns (59 %) och 345,031 kvinnors (41 %).

VÅRT GLEST BEFOLKADE, långt utsträckta land erbjuder vissa svårigheter, då det gäller att komma fram till översiktliga och allmängiltiga omdömen över omröstningssiffrorna, deras innebörd och de sakförhållanden, ur vilka de utgått.

Landet ligger ju utdraget mellan 14 breddgrader och mäter i största längd från norr till söder ej mindre än 1,574 km. Här möta län, stora som flera kungariket eller, nu efter kriget, kanske rättare republiker. Norrbottens län, med sina över 100 tusen kvkm. är större än Bayern och Sachsen tillsammans. Västerbottens och Jämtlands län äro var för sig större än Würtemberg, Baden, Thüringen och Hessen tillsammans. Kopparbergs län, i dagligt tal Dalarna, är stort som ett mindre kungarrike, föga mindre än

Holland och något större än Belgien. Västernorrlands och Gävleborgs län äro heller att förakta, det förra med en ytvidd av 25 tusen kvkm., det senare nära 20 tusen kvkm.

På dessa väldiga vidder bor folket glest: i Norrbotten ej fullt två människor (endast 1,9) på kvkm., i Västerbotten 3,3, i Jämtland 2,8. I Dalarna kommer invånarantalet per kvkm. upp till 9, i Västernorrlands län till 11 och i Gävleborgs till 15 (närmast Värmland med samma siffra).

VILKET INTRESSE HA nu dessa tal för förbudsomröstningens siffror? Glesheten i befolkningstalen har gjort, att endast få städer uppstått. Det är till städerna, särskilt dem av äldre typ, som utminuterings- och utskänkingsbolagen varit förlagda. Ifrån dem påverkas nykterhetstillståndet ogynnsamt, men ju färre dylika centra, desto bättre. Ju flera bolag, desto svagare blir förbudsintresset. (Se Malmöhus län, nu med 31 bolag). Upptäckten härav är ej från i går utan har fortgått lika länge som bolagsinstitutet förefunnits. Den s. k. individuella kontrollen tyckes ha föga ändrat härvid: i Stockholm med sina 376 rättigheter för 1919 uppvisar nära 100,000 motböcker för manliga och nästan 12,000 för kvinnliga innehavare för att lämna den första rangplatsen åt Malmöhus

49

procent ja-röster varav 401,993 mäns (40 %) och 487,139 kvinnors (58 %).

51

procent nej-röster varav 580,066 mäns (59 %) och 345,031 kvinnors (41 %).

med 900 rättigheter och över 104,000 motböcker för män och nära 16,000 dylika för kvinnor.

I de glest befolkade länen åter, där minuthandelsrättigheterna alltid varit fåtaliga, där konsumtionen begränsats, där har nykterhetsupplysningen haft jämförelsevis mindre svårigheter att övervinna. I dessa trakter – hela Norrland, Jönköpings län och Värmland – ha även ja-rösterna blivit övervägande. Medan kvinnornas nej-röster i hufvudstaden t. o. m. äro talrikare än männens, var det kvinnoröster, som avgjorde ja-majoriteten i Östergötlands, Skaraborgs och Västmanlands län. ►

” Det är till städerna, särskilt dem av äldre typ, som utminuterings- och utskänkingsbolagen varit förlagda.

AV INTRESSE TORDE vara att se, huru doktor **R. Hercod** – sekreteraren i internationella byrån för alkoholismens bekämpande – bedömer omröstningsresultatet. I »Internationale Zeitschrift« ger han det varmaste erkännande åt den kraft och klokhet, varmed förbudsomröstningsarbetet leddes. Men han uttalar sin förvåning över, att man på olika håll i Sverige tydligen hade berett sig på en annan utgång, ävensom däröver, att storstadspressens agitation emot förbudet kunde bedrivas utan kraftigare reaktion från motsatta parten. ◀

Ytterbergs IOGT:s ungdomsloge, samlad vid tiden för förbudsomröstningen 1922. Ungdomslogen i Ytterberg paraderar. »För vår skull rösta ja«, står det på standaret.

Foto: Stiftelsen Jamtli

KOMMENTAR: OM ALKOHOLENS VARA, ELLER ICKE-VARA

HUGO HAGELIN SUMMERAR

det rafflande och jämna resultatet av 1922 års folkomröstning om alkoholens vara, eller icke-vara, i *Tirfing*. Här syns den tydliga skillnaden i hur kvinnor, respektive män, röstade. En stor del av artikeln ägnas även åt folkmängd och geografi i vårt »glast befolkade, långt utsträckt land« – kanske var det inte är så konstigt givet att utminuterings- och utskänkningsbolagen fanns i städerna. Som Hugo Hagelin skriver »Ju flera bolag, desto svagare blir förbudsintresset«.

Vad som hände sen? Under rubriken 100 år av rus och regler guidar professor **Johan Edman** till ett sekel av svensk alkoholhistoria – och de olika värden vi laddat alkoholpolitiken med. Johan Edmans nyskrivna artikel kan du ta del av på sidan 6. ◀

”

Här syns den tydliga skillnaden i hur kvinnor, respektive män, röstade.

Appell för att rösta Nej vid folkomröstningen om rusdrycksförbud den 27 augusti 1922. Ett blad med varningar om de höga skatter ett förbud skulle innebära.

Foto: Helsingborgs museum

1956–1973

Alkohol- frågan

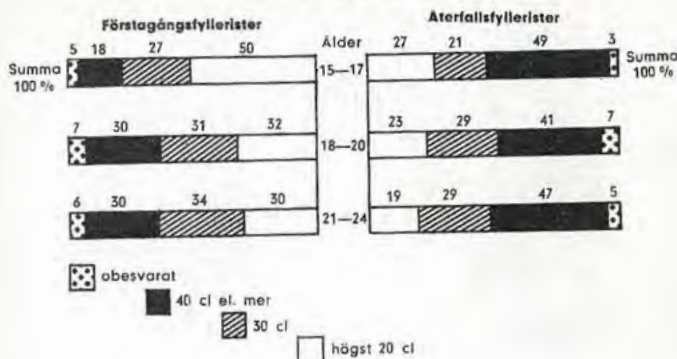
1956 byter *Tirfing* namn till *Alkoholfrågan*. Den nya skepnaden markerar en sammanslagning med det som fram till nu har varit Systembolagets tidskrift. Syftet med *Alkoholfrågan* är att »skapa ett samlande organ för information i alkoholfrågan«. Från att ha varit en renodlad kanal för nykterhetsundervisning går tidskriften nu in i en ny fas.

Allt större redaktionellt utrymme ägnas åt att återge officiella siffror om befolkningens dryckesvanor.

TEXT SARA-MÄRTA HÖGLUND / ILLUSTRATION JULIA SPECHT

Diagram 3. Ungefär hur mycket drack Ni själv?
(De olika alkoholdryckerna är efter alkoholstyrka omräknade till 10-tal cl brännvin)

Var tionde ungdomsfyllerist hade druckit ensam.

Av förstagångsfylleristerna på 15-17 år hade ca 40 % blivit bjudna på alkoholdryckerna.

Diagram 4. Vem skaffade rusdryckerna?

KOMMENTAR:

UPPLYSNING, MEN ÄNNU INGEN JOURNALISTIK

1956 GÅR TIRFING samman med vad som fram till nu varit Systembolagets tidskrift och vips är *Alkoholfrågan* född. *Alkoholfrågan* blir inte bara en samlingsplats för bevakning av alkoholfrågor, den innebär även en ny inriktning. Det som tidigare varit ett organ för nykterhetsundervisning med seminarier, översatta lektioner och olika studier som undersöker alkoholens skadeverkningar blir nu någonting annat. Med tillgång försäljningsmonopolets siffror får statistik om befolkningens alkoholkonsumtion ta en större redaktionell plats.

Alkoholfrågan markerar ett kliv från undervisning till upplysning. Men än görs inte mycket journalistik av de uppgifter som presenteras, utan undersökningarna publiceras i sin helhet med sidor och åter sidor med tabeller. Lyckligtvis

”*Alkoholfrågan* markerar ett kliv från undervisning till upplysning.

slängs det åtminstone in vackra och tidstypiska illustrationer här och var för att lyfta olika faktauppgifter. Som här, en välkammad »ungdomsfyllerist« som ensam röker en cigarett vid ett cafébord. ◀

1973– Alkohol & Narkotika

1973 leder tidskriftens ökade fokus på narkotika till namnbyte och *Alkohol & Narkotika* ser dagens ljus. Namnet håller vi hårt i, men i takt med att samhället förändrats har bevakningsområdena blivit fler. I dag är det en självklarhet att även bevaka hur områden som dopning, nikotin samt spel om pengar påverkar individ och samhälle. Tidskriftens roll som oberoende röst och källa till saklig information och debatt om drogområdet har stärkts. 2024 blev tidskriften helt digital och 2026 trycks jubileums-magasinet du har i dina händer för att fira tidskriftens rika historia – och dess framtid.

TEXT SARA-MÄRTA HÖGLUND / ILLUSTRATION JULIA SPECHT

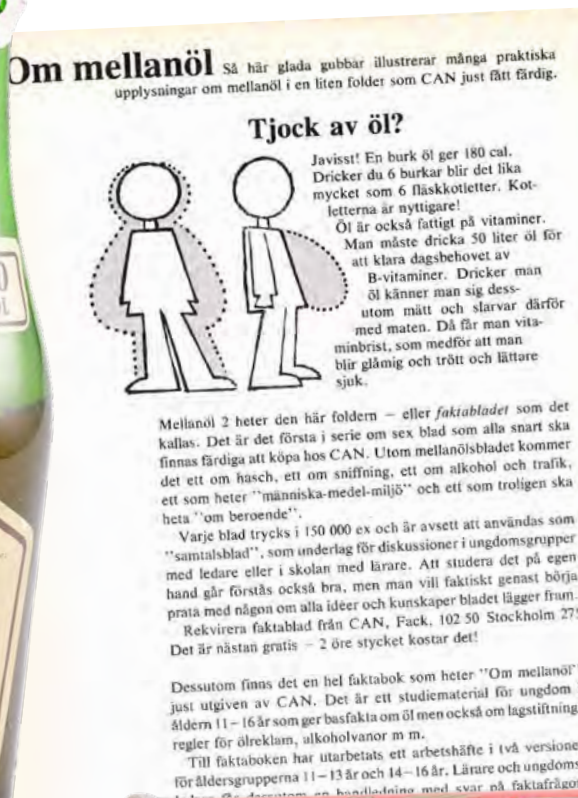

Tjock av öl?

Så här glada gubbar illustrerar många praktiska upplysningar om mellanöl i en liten folder som CAN just fått färdig.

Foto: Kulturparken Småland/Smålands museum

TJOCK AV ÖL? Javisst! En burk öl ger 180 cal. Dricker du 6 burkar blir det lika mycket som 6 flaskkottletter.

Kottletterna är nyttigare! Öl är också fattigt på vitaminer. Man måste dricka 50 liter öl för att klara dagsbehovet av B-vitaminer. Dricker man öl känner man sig dessutom mätt och slarvar därför med maten. Då får man vitaminbrist, som medför att man blir glämgig och trött och lättare sjuk.

Mellanöl 2 heter den här foldern – eller *faktabladet* som det kallas. Det är det första i serie om sex blad som alla snart ska finnas färdiga att köpa hos CAN. Utom mellanölsbladet kommer

Foto: Dalarnas museum

det ett om hasch, ett om sniffning, ett om alkohol och trafik, ett som heter »människa-medel-miljö« och ett som troligen ska heta »om beroende«.

VARJE BLAD TRYCKS i 150 000 ex och är avsett att användas som »samtalsblad«, som underlag för diskussioner i ungdomsgrupper med ledare eller i skolan med lärare. Att studera det på egen hand går förstås också bra, men man vill faktiskt genast börja prata med någon om alla idéer och kunskaper bladet lägger fram. Rekvirera faktablad från CAN, Fack, 102 50 Stockholm 27!

Det är nästan gratis – 2 öre stycket kostar det!

Dessutom finns det en hel faktabok som heter »Om mellanöl« just utgiven av CAN. Det är ett studiematerial för ungdom i åldern 11–16 år som ger basfakta om öl men också om lagstiftning, regler för öreklam, alkoholvanor m m.

” Dricker du 6 burkar blir det lika mycket som 6 fläskkottletter. Kotletterna är nyttigare!

TILL FAKTABOKEN HAR utarbetats ett arbetshäfte i två versioner för åldersgrupperna 11–13 år och 14–16 år. Lärare och ungdomsledare får dessutom en handledning med svar på faktafrågor, hänvisning till annan litteratur och förslag på hur materialet kan användas. Faktaboken kostar 1 kr, arbetshäftena 50 öre styck. Handledningen medföljer gratis varje påbörjat 30-tal ex. 20 ex eller fler ger 20 % rabatt. ◀

KOMMENTAR: FAKTAGRANSKAT FÖR FRÅGVIISA

FLÄSKKOTLETTERNA VAR möjligen magrare förr, men en »medelpanerad fläskkottlett på 150 gram« motsvarar närmare tre burkar mellanöl i kalorier. (Ja, vi har kontrollräknat).

Det här rara informationsbladet från CAN, publicerat under *Alkohol & Narkotikas* första år 1973, tjänar kanske bäst som underhållning. Lyckligtvis är faktabladerna från CAN någonting helt annat år 2026. Här hittar du saklig, lättillgänglig och faktagranskad kunskap. Uppgifterna kommer från aktuella undersökningar och forskning. Faktabladerna uppdateras även löpande för att tillgängliggöra den senaste kunskapen.

Under året har ett faktablad tagits fram som ger kunskap om negativa konsekvenser av andras alkoholkonsumtion. Senare i år tillkommer ett nytt faktablad som informerar om spel om pengar. Under året har även faktabladet om cannabis uppdaterats med den senaste tillgängliga vetenskapen. De här faktabladerna och många fler kan du läsa och ladda ner kostnadsfritt från can.se/fakta. ◀

”
Det här rara in-
formationsbladet
tjänar kanske bäst
som underhållning.

Fakta om cannabis är kortfattad information om bland annat användning, rus, risker, politik och lagstiftning. Författare är Isabella Gripe och Clara Henriksson vid CAN och informationen har faktagranskats av Anna-Karin Danielsson vid Karolinska institutet.

Här finns kortfattad information om hur andras alkoholkonsumtion påverkar på individ-, samhälls- och familjenivå. Den är författad av Erica Sundin vid CAN och innehållet har faktagranskats av Ola Siljeholm vid Karolinska institutet.

»Narkotikafrihet – till varje tänkbart pris?«

TEXT SVEN-ÅKE LINDGREN

SAMHÄLLETS MÅL FÖR narkotikapolitiken är ett narkotikafritt samhälle. Tolkar vi det som att samhället under inga villkor kan acceptera ett uns narkotika i illegalt omlopp inom nationens gränser, ja då framstår alla kontrollpolitiska tilltag som otillräckliga. Tolkar vi det narkotikafria samhället som ett strategiskt mål att sträva mot, blir det viktigare att tillse att lagstiftningen stämmer överens med den faktiska verkligheten, att man uppnår följsamhet i förhållande till avgörande förändringar beträffande bekämpningsobjektets utbredning och karaktär och att straffmätningen är vettigt proportionerad i jämförelse med andra brottskategorier. Låt oss titta lite på några balans- och överensstämmelseaspekter.

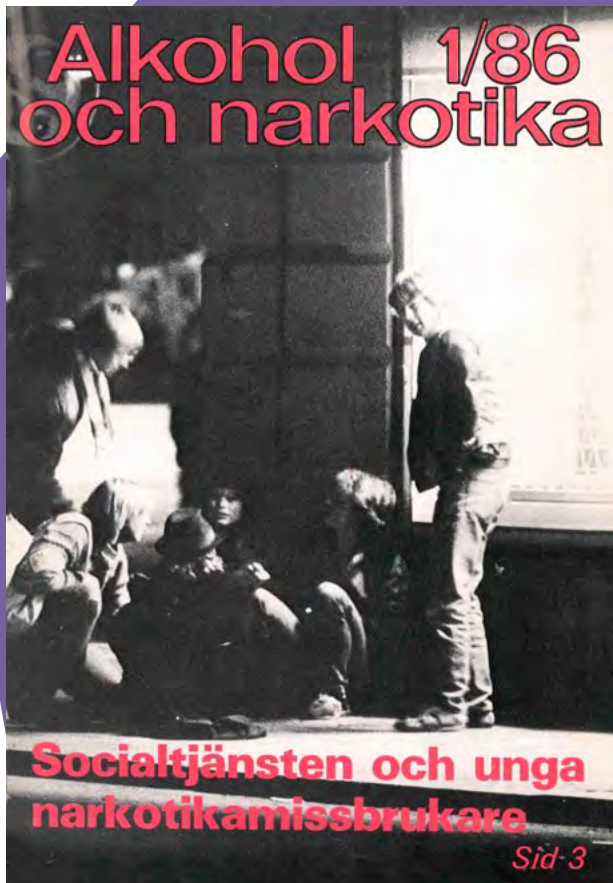
Under senare år har den straffrättsliga narkotikabekämpningen rustats upp i flera avseenden. Ingridpanderutiner och åtalspraxis har blivit strängare, narkotikastrafflagens gärningsformer har utökats och brottsrubricering och straffmätning

har skärpts. Polis- och tullväsende, åklagar- och domstolsväsende liksom kriminalvården har, på basis av narkotikakommissionens förslag, erhållit resurstillskott i storleksordningen 30 miljoner kronor. Den straffrättsliga sidan lägger beslag på ca 600 miljoner av den miljard som svensk narkotikabekämpning årligen kostar.

UPPRUSTNINGEN KAN OCKSÅ avläsas i andra data. Antalet lagförda personer har till exempel kraftigt ökat under 1980-talet (genomsnittet för åren 1980–1983 var ca 7 500 mot ca 4 700 för åren 1976–1979). Andelen personer som lagförts för ringa brott har ökat, medan andelen som lagförts för grovt brott minskat (grovt narkotikabrott har även minskat i absoluta tal). Straffskärpningen kommer till uttryck i minskad andel åtalsunderlåtelse och ökad andel bötes- och fängelsestraff. Tendensen är alltså åtstramning och upprustning och det är narkotikahandteringens fotfolk som i första hand klämts åt.

Under samma period har det blivit

alltmer tydligt att narkotikamissbruket minskat i omfång. Det gäller tonåringarnas tillfällighetsbetonade missbruk, såväl som nyrekryteringen av injektionsmissbrukare. Mot den bakgrunden är det svårt att ringa in några brister av »slapphetsnatur«. Men den fridlysta konsumtionen då?, invänder någon. Även om vi inte i det här sammanhanget skall köra kriminaliseringsdebatten i repris, vill jag lyfta fram några sakförhållanden. I debatten har kriminaliseringsivrarna utgått från en HD-dom av den 21 december 1983, hävdad att den är prejudicerande och t o m påstått att det skulle vara tillåtet att knarka i Sverige. Den slutsatsen förutsätter ett stycke magnifik verklighetsreduktion. Bland annat måste man då bortse från att HD den 23 december 1983 lämnat en resningsansökan utan bifall, och därigenom fastställt tidigare dom om böter för innehav av 0,5 gram cannabis i form av rökning ur en med cannabis stoppad pipa. Jag vill också erinra om att rikspolisstyrelsen påpekat att polisen kan och skall ingripa utifrån gällande narkotikastrafflag, även mot

Alkohol och narkotika 1/86

Socialtjänsten och unga narkotikamissbrukare

Sid 3

eller straffvärdet som narkotikastrafflagens i dag förestår. Den av i första hand direktör Svensson vid BRÅ aktualiserade diskussionen om straffens stränghet vid narkotikabrott bygger däremot i hög grad på en konstruerad grund. Ty hans utspel tycks mig framförallt dikterat av att det inte längre är lika viktigt att upprätthålla den moralbildning och avskräckning som en sträng lagstiftning antas medverka till, eftersom missbruket minskat och narkotikakriminalitetens i sjunkande.

RNS delar som sagt inte den synen på narkotikaavvecklingen. För övrigt har den bara stöd i en mycket brettfattad statistik och stämmer inte alls med de uttryck folk som jobbar vid narkotikamissioner får. Men Svensson tillhör ju också dem som går med verkligheten i portfölj. Dessutom är det i det individuella fallet förhållandevis sällsynt med domar på tio år. Redan vid dom lagges alltså gennomsnittstraffet betydligt lägre än tio år och inte så sällan reduceras det till hälften genom icke överklagade beslut i kriminalvårdensnämnden, där f o Svensson själv torde ha ett finger med i spelet. Riksdagens i all hast påkomna beslut om en halvering av strafftiden, kriminalvårdensnämndens behandling av de långtidsstraffade och det trots starkt folkstödd avvisade förslaget om en befattningskriminalisering är således exempel på hur beaktningarna i allt högre grad hålls utanför och ignoreras i den straffpolitiska debatten och lagstiftningsarbetet — d v s hela den viktiga diskussionen om mål och medel för samhällets sociala kontrollpolitik. Denna verksamhet ligger i dag helt i händerna på byråkraterna eller, valda ombud, korporationer och de stora organisationerna.

Folkviljan är knäst, ramlagarna har gjort sig själva och verkar ha kommit för att stanna.

Med ramlagar och godtycklig straffittpreniering går det alltid att laga efter den ekonomiska tillgången. Ty inte minst ramlagar kan justeras alltefter förändrade förhållanden i samhället och efter förändrade värderingar hos bestämmande eliter inom statsapparaten. Med sådana ändbara lagar har myndigheterna så gott som alltid formellt tackning för sina beslut. Ett mer precist lagverk skulle ju rent av kunna framstå som ändamålsenligare i o m för den som utövar för det, för att inte tala om allmännyttans nytta av lagar som klart definierar status eller, vad gäller sociallagarna, kommunens skyldigheter och rättigheter gentemot sina underlydare.

Behövs förändringar i lagstiftningen? Om det är så, vilka förändringar vill du se genomförda?

Utöver vad som framgår av det ovan sagda så är det nödvändigt med en översyn av sekretesslagstiftningen och en kriminalisering av kunden i samband med prostitution.

Ove Rosenqvist

Sven-Åke Lindgren:

”Narkotikafrihet — till varje tänkbart pris?”

Sven-Åke Lindgren är ordförande i Riksförbundet för hjälptät läkemedelsmissbrukare (RFHL). Foto: Torsten Öström

Samhällets mål för narkotikapolitiken är ett narkotikafritt samhälle. Tolkar vi det som att samhället under inga villkor kan acceptera ett ens narkotika i ille-

galt omkopp inom nationens gränser, ja då framstår alla konstretropolitiska tiltag som otillräckliga. Tolkar vi det narkotikafria samhället som ett strate-

giskt mål att sträva mot, blir det viktigare att tillse att lagstiftningen stämmer överens med den faktiska verkligheten, att man upprätthåller följdsamband i förhållande till avgörande förändringar beträffande bekämpningsobjektets utbredning och karaktär och att straffutövningen är varit proportionerad i jämförelse med andra brottskategorier. Låt oss titta lite på några balans- och överensstämmelseaspekter.

Under senare år har den straffrättsliga narkotikabekämpningen rustats upp i flera avseenden. Inlagraprocedurer och inlagrapraktik har blivit strängare, narkotikastrafflagens gärningsformer har utökats och brottshandlingar och straffutövning har skärpts. Polis- och tullväsende, läkagar- och dömningsväsende liksom kriminalvården har, på basis av narkotikakommissionens förslag, erhållit resurstillskott i storleksordningen 30 miljoner kronor. Den straffrättsliga sidan lägger beslag på ca 600 miljoner av den miljard som svensk narkotikabekämpning årligen kostar.

Upprustningen kan också avläsas i andra data. Antalet lagförda personer har i en kraftigt ökat under 1980-talet (genomsnittet för åren 1980—1983 var ca 7 500 mot ca 4 700 för åren 1976—1979). Andelen personer

Sven-Åke Lindgren, då ordförande i Riksförbundet för hjälptät läkemedelsmissbrukare (RFHL). Foto: Torsten Öström

gänget som delar en pipa i parken. »Moralentreprenörernas« straffbeläggningskrav avtecknar sig i sanning som mycket skrik för lite ull.

ENLIGT MIN MENING är problemen av annat slag. Det rör sig om en slags överhettning inom systemet, som leder till en rad oönskade och negativa effekter. Narkotikakommissionen ger i PM nr 8 ett illustrativt exempel på detta fenomen. Om en haschmissbrukare under förhör uppger att han/hon under en viss tidsrymd konsumerat si eller så mycket hasch, tar förhörsladaren fram miniräknaren och multiplicerar uppgiven dagsdos med det antal dagar och år missbruket pågått, varefter personen döms som om han/hon vid ett och samma tillfälle innehåft den totala mängden narkotika som förbrukats. En sådan rättsvidrig praxis — fiffel med brottsrubriceringen — leder till ett hårdare straff för den åtalade missbrukaren. Någon borde närmare undersöka om denna praxis övergivit efter kommissionens påpekande.

Ett annat uttryck för överhettning

är de extremt långa fängelsestraffen under »hård regim« som döms ut för grovt narkotikabrott. De långa straffen och specialbehandlingen under strafftiden är designade för den professionella narkotikadistributören — han med krittstreckrandig kostym, dokumentportfölj, Mercedes 450 och bankkonto i Schweiz. Han är dock en sällsynt gäst i våra fängelser. Svenska och norska undersökningar visar att även dessa celler befolkas av rättsväsendets typklient — en person med omfattande social problematik och ett eget missbruk som huvudmotiv för narkotikahandlingen. I ljuset av sådan vetenskap framstår varken strafftider eller påföljdsinnehåll som särskilt ändamålsenliga i förhållande till målsättningen: »Kriminalvården i anstalt skall utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas ...«.

PÅ DET HELA taget framstår kriminalvårdens svaga måluppfyllelse som ett stort problem. Återfallsfrekvensen för dem som döms för narkotikabrott

” Tendensen är alltså åtstramning och upprustning och det är narkotikahandlingens folk som i första hand klämts åt.

(eget missbruk finns så gott som alltid med i spelet) är högre än för någon annan brottskategori. Uppenbart behöver vi ett nytt påföljdssystem, baserat på principen att så få som möjligt placeras i fängelse så kort tid som möjligt.

Gruppen narkotikabrottslingar brukar numera ofta undantas från ►

” Under hänvisning till narkotikan som bekämpningsobjekt har polisen alltmer tagit i bruk ›James Bond-metoder‹ ...

Folkliv i Kungsträdgården 1986. Ungt par vänslas på parkbänken.

Foto: Per L-B Nilsson/TT

diskussionen om begränsningar av frihetsstraff och alternativa påföljder, men jag menar att särskilt gruppen narkotikabrottslingar måste stå i centrum för en sådan debatt, eftersom nuvarande system är så ovedersägligt olämpligt för människor med grava missbruksproblem.

TRE ALTERNATIV VERKAR på kort sikt realistiska – samhällstjänst, villkorligt fängelse med kontraktsvård och ett reformerat § 34-instrument. Några kommentarer: Även frivårdskommittén var fångad av myten om grovt narkotikabrott = knarkkung. Hur skall man annars förklara att gränsen för möjlighet till kontraktsvård sattes vid max två års fängelse (minimistrafet för grovt narkotikabrott)? Om man i propositionen, som vi väntar på, håller fast vid detta trubbiga kriterium för utdefiniering, missar man en grupp med stort vårdbehov, för vilka fängelsestraff bara gör ont värre. Märk att denna grupp är en nyckelgrupp med avseende på narkotikadistributionen och att det egna missbruket är avgörande faktor för kommersdeltagandet. Frivårdskommittén avvisade tanken på samhällstjänst, bland annat med hänvisning till risken för orättvis rättstillämpning och tveksamheten mot att använda arbete som straff. Givet att samhällstjänst förläggs till ideella organisationer och med beaktande av att frivårdskommittén accepterade riskerna med orättvis rättstillämpning i fråga om kontraktsvård, har jag svårt att se några relevanta hinder mot att, åtminstone på försök i några delar av landet, införa samhällstjänst. En sådan påföljd är särskilt lämplig för ungdomar och andra som befinner sig i en riskabel begynnelsefas av en missbrukar-/brottskarriär. Den framstår som än mer eftersträvansvärd efter det att bötesstraffet plockades ur straffskalan för normalgraden av narkotikabrott den 1 mars 1985. Eftersom behovet av alternativ till frihetsstraff är så skriande, måste i rimlighetens namn alla realistiska möjligheter prövas. Till riksdagen kan man därför hälsa:

Segregationens förödelse känner vi, ge oss nu möjlighet att i praktiken pröva vad integrationstanken är värd! När det gäller § 34-placeringar utom anstalt behövs en översyn av kriminalvårdens rutiner med avseende på information och motivationsinsatser och riktlinjer för en mer enhetlig tillämpning, särskilt beträffande möjligheten till långtidsplaceringar.

ETT ANNAT överhettningsproblem rör de s. k. okonventionella polisaktiviteterna och därmed sammankopplade frågor om medborgarnas integritet och rättssäkerhet. Under hänvisning till narkotikan som bekämpningsobjekt har polisen alltmer tagit i bruk »James Bond-metoder« och spanings-/under-rättelserutiner hämtade från säkerhetstjänsten. Det sägs att djävulen snart tar hela handen, om man ger honom lillfingret. Det gamla talesättet gör sig påmint när man läser om kontroversen mellan rikspolisstyrelsen och datainspektionen angående ett utökat, databaserat informationsregister för sådan »överskottsinformation« som samlats in i anslutning till olika ärenden. Ursprungligen gavs tillstånd just med hänvisning till narkotikabekämpningen, nu byggs det ut till att omfatta också andra brottskategorier. Vad blir nästa steg?

Som läget nu ter sig, har vi mer att vinna på en diskussion kring dysfunktionella drag inom bekämpningssystemet, än på pseudodebatter om fridlysta beteenden och annan metafysik. Vi besitter nu tjugo års erfarenhet av samordnad narkotikabekämpning. Jubiléet sammanfaller med en nedåtgående trend beträffande missbrukets omfattning och spridning. Det är med andra ord ett utmärkt tillfälle för eftertanke och nyorientering. Hur uppnår vi ett narkotikafritt samhälle? Med vilka medel? I vilket tidsperspektiv? Till vilka kostnader? Eller, för att travestera en mycket aktuell låt av **Mikael Wiehe**, (»Är det verkligen fred vi vill ha, till varje tänkbart pris ...«): Är det verkligen ett narkotikafritt samhälle vi vill ha, till varje tänkbart pris? ◀

KOMMENTAR: SAMTAL PÅGÅR ALLTJÄMT

DEBATTARTIKELN DU PRECIS läste skrevs av **Sven-Åke Lindgren** 1986, då ordförande för civilsamhällesorganisationen RFHL. Intresset för svensk narkotikapolitik ledde till att han senare kom att bli professor i sociologi.

– När jag nu fyrtio år senare läser det jag skrev slås jag av att den »överhettning« jag beskrev fortfarande är aktuell, berättar Sven-Åke.

Enligt Sven-Åke Lindgren har målsättningen om ett narkotikafritt samhälle tonats ner från politiskt håll för att i stället understryka vikten av en fortsatt restriktiv narkotikapolitik, där man försiktigt öppnat för skadereducerande insatser. Trots det menar han att svensk narkotikapolitik styrs av oavvisliga dogmer, medan andra jämförbara länder prövar mer pragmatiska vägar.

– Centralt för den svenska restriktiva linjen är den straffbelagda konsumtionen, motiverad av idén om att den enskilda missbrukaren är den enda oersättliga länken i hanteringskedjan. Satsningen på att med straffrättsliga verktyg kväsa efterfrågan har bland annat lett till en normalisering av urinprovstagning inom polisväsendet, en kraftig ökning av domar för ringa narkotikabrott och att ett stort antal ungdomar hamnat i belastningsregistret. 2023 togs ytterligare ett steg i syfte att täta till systemet – genom att försök eller förberedelse till innehav kriminaliserades. De här exemplen indikerar att svensk narkotikapolitik i själva verket lider av mer »överhettning« 2026 än 1986.

Samtalet om målet med ett narkotikafritt samhälle pågår alltjämt. När Narkotikautredningens slutbetänkande (SOU 2023:62) kom uppmanades regeringen att föreslå för riksdagen att byta ut nuvarande riktning till att målet för politiken i stället ska vara »ett samhälle med minskade skador av narkotika«.

PETER MOILANEN ÄR chef för tanke-smedjan Narkotikapolitiskt center. Han håller inte med om att målet om ett narkotikafritt samhälle står i vägen för minskade skador.

– Ser vi det som en vision blir det en riktning som hjälper oss ta bra förebyggande beslut och visar vilket samhälle vi strävar emot. Och den visionen har inte hindrat oss att bygga ut skadereducering längs vägen, säger Peter Moilanen. ◀

”

Jag slås av att den »överhettning« jag beskrev fortfarande är aktuell.

Sven-Åke Lindgren är professor emeritus i sociologi vid Göteborgs universitet. Intresset för svensk narkotikapolitik ledde till att han disputerade under det tidiga 1990-talet med avhandlingen »Den hotfulla njutningen. Att etablera drogbruk som samhällsproblem 1890 - 1970«.

Blunda inte för verkligheten

TEXT JAN GRADVALL

» **T**ROTS DET FAKTUM att det inte finns något bevis för att marijuana orsakat ett enda dödsfall och att det finns klara bevis för att cannabis faktiskt är användbart vid behandlingen av vissa medicinska tillstånd (bland annat cancer, Aids och MS), så fortsätter regeringsmakten att spendera miljoner dollar varje år på att utrota plantor och trakassera användare.»

Citatet är från senaste numret av den seriösa och respekterade tidningen *Rolling Stone* (nr 681, maj 1994). Tidningen har gjort ett helt nummer om droger, *Drugs in America*, totalt 18 tätypograferade sidor, med artiklar signerade några av USA:s främsta journalister.

VEM I SVERIGE bemöter de argument som här lyfts fram? Eller, mer konkret, vem i Sverige har möjlighet att debattera mot de alltmer högljudda och synliga drogförespråkarna på ett sätt som verkligen når ut till dem som själva intresserar sig för och använder droger?

Vem som helst i Sverige kan i dag gå in i pressbyrån och köpa tidningar som *Rolling Stone*, *The Face* och *i-D* (vilka alla det senaste året haft stora drognummer där marijuana beskrivits som ofarligt) eller gå till skivaffären och köpa skivor som Dr Dres *The*

Foto: Bihla, CC BY-SA 3.0

Chronic och Cypress Hills *Black Sunday*, där marijuana hyllas såväl i texterna som på skivomslagen.

SÅVÄL MYNDIGHETER SOM dagstidningar menar säkert väl när de buntat ihop alla droger som »knark» och kallar alla som brukar droger för

Tänkvärt

Blunda inte för verkligheten

”Trots det faktum att det inte finns något bevis för att marijuana orsakat ett enda dödsfall och att det finns klara bevis för att cannabis faktiskt är användbart vid behandlingen av vissa medicinska tillstånd (bland annat cancer, Aids och MS), så fortsätter regeringsmakten att spendera miljoner dollar varje år på att utrota plantor och trakassera användare.”

VEM I SVERIGE bemöter de argument som här lyfts fram? Eller, mer konkret, vem i Sverige har möjlighet att debattera mot de alltmer högljudda och synliga drogförespråkarna på ett sätt som verkligen når ut till dem som själva intresserar sig för och använder droger?

marijuana beskrivits som ofarligt) eller gå till skivaffären och köpa skivor som Dr Dres *The Chronic* och Cypress Hills *Black Sunday*, där marijuana hyllas såväl i texterna som på skivomslagen.

SÅVÄL MYNDIGHETER SOM dagstidningar menar säkert väl när de buntat ihop alla droger som »knark» och kallar alla som brukar droger för »missbrukare», men genom denna förenklade och bitvis till och med i förljugna, verklighetsbeskrivning, underminerar man sin egen trovärdighet och möjlighet att verkligen nå ut.

Marijuana är inte lika farligt som heroin. Hasch och marijuana är heller inte samma sak. När Expressen beskriver **Bob Marley** som haschrökare (fel: han rökte marijuana) vet hans fans att tidningen inte vet vad de talar om, och väljer kanske att sätta samningen på annan ställe — som i *Rolling Stone* eller i en låtext som *The Black Crowes*. Reklamfilmer och reklamannonser som visar ompackningar som de »fel» för att de använder dem heller. Allt för många människor eller bekanta som

lever ett liv som normalt liv trots att de rågar på sig pro- ver droger.

Hur ska man då debattera mot fakta eller påståenden som i *Rolling Stone*?

Gå till mönstret med fakta — inte förensäkligen!

TA FRAM FAKTA SOM motsäger tesen om att marijuana är ofarligt. Redogör för statistik, gör undersökningar, citera läkare. Publicera sedan annonser, fördelgivna i den rypen av tidningar som köps av samma publik som tar *Cypress Hill* på MTV, eller tryck upp faktblad i CD-format och blås ut i skivaffärer (eller be skivbolag blås ut dem); faktblad som enkelt och tydligt visar att hysteriska nyheter har fel. Undersökarna inte unga människor intresserade. Blunda inte för verkligheten.

Jan Gradvall
Jan Gradvall är frilansjournalist som tagit hand om redaktionen i tidningarna *Näringslivet* och *Varig*.

»missbrukare«, men genom denna förenklade, och bitvis till och med förljugna, verklighetsbeskrivning, underminerar man sin egen trovärdighet och möjlighet att verkligen nå ut.

Marijuana är inte lika farligt som heroin. Hasch och marijuana är heller inte samma sak. När Expressen beskriver **Bob Marley** som haschrökare (fel: han rökte marijuana) vet hans fans att tidningen inte vet vad de

”

Hur ska man då debattera mot fakta eller påståenden som i *Rolling Stone*? Gå till motattack med fakta – inte förenklingar.

talar om, och väljer kanske att söka sanningen på annat ställe – som i tidningen *Rolling Stone* eller i en lätttext med rockgruppen The Black Crowes.

Skräckinjagande reklamfilmer och reklamkampanjer som visar ungdomar som garanterat »går under» för att de använder droger fungerar inte heller: Alltför många svenskar har vänner eller bekanta som lever ett till synes normalt liv trots att de någon gång provat droger.

Hur ska man då debattera mot fakta eller påståenden som i *Rolling Stone*? Gå till motattack med fakta – inte förenklingar.

TA FRAM FAKTA som motsäger tesen om att marijuana är ofarligt. Redogör för statistik, gör undersökningar, citera läkare. Publicera sedan annonser, förslagsvis i den typen av tidningar som köps av samma publik som ser Cypress Hill på MTV, eller tryck upp faktablad i CD-format och dela ut i skivaffärer (eller be skivbolag blada in dem); faktablad som enkelt och tydligt visar att hysteriska nyliberaler har fel.

Underskatta inte unga människors intelligens. Blunda inte för verkligheten. ◀

Jan Gradvall är frilansjournalist som regelbundet medverkar i tidningarna Nöjesguiden och Intrig.

KOMMENTAR:

»DET HÄNDER EN DEL PÅ 30 ÅR«

DET HÄNDER EN del på 30 år. Två år efter att jag skrev denna text utsågs internetabonnemang till årets julklapp.

Cd-skivor och magasin tryckta på papper har blivit obsoleta.

Men även om medielandskapet totalt har förändrats så står jag för allt jag skrev i krönikan.

Förenklade varningar om att »droger är farligt» fungerar inte. Det har aldrig fungerat. Unga är pålästa – eller tror att de är pålästa. Det gäller att bemöta myter och antaganden med fakta. Att röka cannabis är ofarligt för en del, det är sant, men för andra kan det, enligt forskning, utlösa akuta psykotiska episoder och bidra till utvecklingen av långvariga psykossjukdomar. Är det värt den risken?

Självmedicinering har blivit ett begrepp av en anledning, det är ibland svårt att dra gränsen mellan läkemedel och narkotika.

Alla nya piller och droger som dyker upp på marknaden borde snarast möjligt kartläggas för att informeras om i sociala medier där målgruppen befinner sig. ◀

”

Även om medielandskapet totalt har förändrats så står jag för allt jag skrev i krönikan.

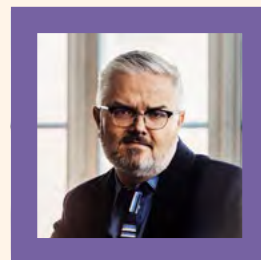
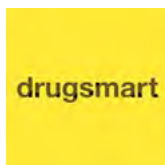

Foto: Rickard L. Eriksson

Jan Gradvall är en av Sveriges mest kända musikkritiker och kulturjournalister. Han medverkar återkommande i bland annat Dagens industri och Nyhetsmorgon.

PSST! DU VET VÄL OM ATT DRUGSMART FINNS I SOCIALA MEDIER?

Drugsmart är en kunskapskälla för ungdomar från Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN. Här kan du ta del av saklig och faktagranskad information samt ställa anonyma frågor om alkohol, narkotika, dopning, tobak och nikotin samt spel om pengar.

Tiktok: [drugsmart.se](https://www.tiktok.com/@drugsmart)
Instagram: [drugsmart](https://www.instagram.com/drugsmart)
Hemsida: www.drugsmart.se

Den nyliberala drogen

Det nya lyckopillret har nått stan. Entusiasterna säger att det gör dig pigg och mer intelligent, utan biverkningar. Drömmen om personlig utveckling utan gränser är på väg att starta en ny lönsam marknad för svenska hälsokostbutiker.

TEXT JONAS HÅLLÉN

Jag vände mig om och studerade dansgolvet. Fyrahundra svettiga kroppar slingrade sig runt sina egna axlar medan ljuset från stroblamporna och lasersimulatorerna studsade mellan väggarna.

Housemusikens basgångar fick metallställningarna att skaka i takt med musiken. Gallret vid trappan pulserade.

En flicka i kort, silverfärgad kjol och gretchenflåtor dansade med en smal pojke i tajt, röd Adidas-tröja. Dom medelålders bögar i hörnet gned bröstkorgar mot varandra.

Klockan visade två, natten mellan lördag och söndag. Kön till toaletten var konstant. Svettiga gäster vilade i hörnen. Sju timmar kvar till stängningsdags.

Vi var ett par dussin som trängdes vid baren. Det kändes en smula ovanligt. Normalt skulle jag lutat mig mot bardisken och sagt: »En stor stark!«

Men på Le Garage serverades ingen alkohol. Drinklistan innehöll inte

Bloody Mary, San Francisco, Stinger, Gin Fizz och Cuba Libre.

I stället erbjöd menyn fruktdrinkar med ett koncentrat av mineraler, vitaminer, örter och aminosyror.

Namnen lät som om Mr Spock från Star Trek varit drinkblandare; Zombie, Heads You Win, Out of Space, Cyberblast, Rise & Shine och Trance Dance.

KANSKE VAR DET drinkarna som gjorde att bartendern **Leo** seglade omkring bakom bardisken i överljuds-fart? Kanske var det bara medfött?

Leos hår stod på ända och ögonen var vidöppna; han fullkomligt vibrerade av energi.

Jag beställde en Trance Dance-drink med Memory Boost, Energize, Blast Off II och Guarana.

Enligt menyn innehöll Energize och Blast Off II en aminosyra som heter Fenylalanin. Menyn på bardisken utlovade ökad mental energi, ökad koncentrationsförmåga och ökad motivationsförmåga.

Memory Boost innehöll kolin, ett

närbesläktat ämne till aminosyrorna. Enligt smart drugs-freaksen kan kolin öka minnesförmågan och ge en känsla av »klarhet« och energi.

Som extra kraftkällor innehöll min Trance Dance också den sydamerikanska örten guarana, mineraler, vitaminer och socker.

Vätskan i plastglaset hade en rödskimrande färg. På toppen låg ett skum med små bruna fläckar; örtextrakt, gissade jag. Det smakade sött och fruktigt.

Efter tre klunkar började jag känna mig mätt. Jag ställde mig i ett hörn och väntade på att något skulle hända.

Klockan var halv tre på morgonen. Dansgolvet var fortfarande fyllt av folk.

Sedan Le Garage öppnade i mars i år har massmedia rapporterat från housefesterna med jämna mellanrum. Klubben har lyckats skaffa sig en egen profil med hjälp av smart drugs, kända gäster som **Alexander Bard** och **Leila K**, festfixare, partyproffs, bögar och vackra kvinnor.

LE GARAGE HYR en lokal i närheten av Brunkebergs torg i Stockholm. Hyreskontraktet tillhör Liberala kulturföreningen, men större delen av lokalen används av nyliberalerna i Frihetsfronten.

Här har ordföranden **Christian Gergils** och dom andra libertarierna sitt eget bokcafé och tidningen Nyliberalens tidningsredaktion. På vardagskvällarna håller Frihetsfronten möten och debatter på dansgolvet.

För ett par år sedan höll Frihetsfronten till i en lokal vid S:t Eriksplan. Då gjorde sig Christian Gergils och dom andra i medlemmarna mest kända för att dom inhyste svartklubben Tritnaha i frontens lokaler.

Liksom Le Garage blev Tritnaha snabbt populärt bland folk i partysvängen. Klubben höll öppet till sex på morgnarna och sålde billig sprit, vin och öl.

Gästerna köade vid en liten bar. På väggarna intill satt affischer, där Frihetsfronten propagerade för fri försäljning av alkohol och en legalisering av alla droger.

Tritnaha var Frihetsfrontens sätt att gå från ord till handling; en symbolisk protest mot systemet (och Systemet) och »den allmänna förbudsmentaliteten«.

Men polisen visade sig inte vara road av Frihetsfrontens symboliska protest. Tritnaha råkade ut för flera razzior; polisen stängde klubben och hotade med böter och fängelser.

TILL SLUT FLYTTADE Tritnaha till en gammal lagerlokal i Hammarbyhamnen i södra Stockholm. Kändisarna slutade komma, gästerna blev mer och mer suspekta. Det var inte ovanligt att det utbröt slagsmål inne på klubben eller i kvarteret utanför. Fri sprit till kriminella var ingen bra propaganda. I februari i år stängde Tritnaha för sista gången. Strax efteråt föddes Le Garage.

Frihetsfronten håller en låg profil den här gången. Officiellt är det två discjockeys som arrangerar, men en av arrangörerna, **Mårten Atling**, säger ►

”

Leos hår stod på ända och ögonen var vidöppna; han fullkomligt vibrerade av energi.

Den nyliberala drogen

Jag vände mig om och struderade dansgolvet. Fyrahundra overtiga kroppar slingrade sig runt sina egna axlar medan ljuset från stroblamporna och lasersmilatorerna studade mellan väggarna.

Housemusikens basgångar fick metallställningarna att skaka i takt med musiken. Gallret vid trappan puberade.

En flicka i kort, silverfärgad kjol och gretchenfilatör dansade med en smal pojke i tjeje, röd Adidas-tröja. Dom med tillägnade bögar i hörnet gned bröstkongar mot varandra.

Klockan visade två, natten mellan lördag och söndag. Kön till toaletten var konstant. Svenska gäster vilade i hörnen. Sju timmar kvar till sagningsdags.

Vi var ett par dusin som trängdes vid baren. Det kändes en smula ovanligt. Normalt skulle jag lutat mig mot bardisken och sagt: "En stor stark!"

Men på Le Garage serverades ingen alkohol. Drinkistan innehöll inte Bloody Mary, San Francisco, Stinger, Gin Fizz och Cuba Libre.

I stället erbjöd meny fruktdrinkar med ett koncentrat av mineraler, vitaminer, öster och aminosyror.

Namnen lät som om Mr Spock från Star Trek varit drinkblandare; Zombie, Heads You Win, Out of Space, Cyberblast, Rise & Shine och Trance Dance.

Kanske var det drinkarna som gjorde att bartendern Leo seglade omkring bakom bardisken i överfjudstakt? Kanske var det bara medfött?

Leo såg ut på ända och ögonen var vidöppna; han fullkomligt vibrerade av energi.

Jag beställde en Trance Dance-drink med Memory Boost, Energize, Blast Off II och Guarana.

Enligt meny innehöll Energize och Blast Off II en aminosyra som heter Fenylalanin. Fenylalanin kan ge ökad koncentrationsförmåga.

Men jag hade kollat, ett närbesläktat aminosyror. Enligt meny innehöll Guarana en aminosyra som heter Fenylalanin. Fenylalanin kan ge ökad koncentrationsförmåga.

Men jag hade kollat, ett närbesläktat aminosyror. Enligt meny innehöll Guarana en aminosyra som heter Fenylalanin. Fenylalanin kan ge ökad koncentrationsförmåga.

Men jag hade kollat, ett närbesläktat aminosyror. Enligt meny innehöll Guarana en aminosyra som heter Fenylalanin. Fenylalanin kan ge ökad koncentrationsförmåga.

Men jag hade kollat, ett närbesläktat aminosyror. Enligt meny innehöll Guarana en aminosyra som heter Fenylalanin. Fenylalanin kan ge ökad koncentrationsförmåga.

Gratis öl serveras på klubben Tritnaha, 1993.

Foto: Tobias Röstlund/Expressen/TT

att Frihetsfronten är med och stöttar ekonomiskt. På vilket sätt vill han inte säga: »Det är så krångligt.«

Oavsett vem som sponsrar Le Garage måste tanken bakom smart drinks passa Frihetsfronten perfekt. Drinkarna är det kemiska svaret på drömmen om personlig utveckling utan gränser.

Jag vandrade runt med min drink på Le Garage. Musiken stegrades. En ensam man dansade förbi; han såg ut som om han försökte slita hål på luften med händerna. Glaset var halvfullt. Jag tog en klunk till och tänkte på boken jag sett på Nyliberalens redaktion samma kväll. Titeln löd: Free Markets & Free Minds

DEN MÄNSKLIGA HJÄRNAN är det mest komplexa som finns i vårt universum. Somliga jämför den med datorer, men hjärnans förmåga att lagra, behandla och jämföra information får även de mest avancerade superdatorerna att framstå som äggklockor.

Sättet som hjärnan fungerar liknar mer ett ständigt expanderande, tredimensionellt nätverk av data, minne och kreativitet.

Men trots att hjärnan är så avancerad, är den fortfarande en maskin. »Ledningarna« består av miljarder sammanflätade nervstrukturer, så kallade neuroner.

Varje gång vi tänker en tanke eller gör en rörelse, sänds signaler ut genom neuronerna, från ett nervcentrum till ett annat.

På vägen måste signalerna passera längs tudentals neuroner. Mellan varje neuron finns en liten klyfta, en synaps. När en signal närmar sig slutet av en neuron, larmas en kemisk »budbärare«, kallad neurotransmittor.

Med transmittorernas hjälp »hoppas« signalerna vidare till andra neuroner. Det fungerar ungefär som när du åker bil; vägen avbryts ibland av en bäck, klyfta eller dike. Du passar på en bro och kör vidare på en ny sträcka.

Tanken med smart drugs och smarta näringsämnen är att de ska underlätta vägen för hjärnsignalen.

För att en neuron ska klara av att framställa nya neurotransmittorer krävs hela tiden påfyllning av vissa kemiska ämnen. De här ämnena fungerar som byggstenar för hela den process som ser till att signalerna når fram dit dom ska.

Våra hjärnor använder många olika neurotransmittorer; två av dom vanligaste heter acetylkolin och noradrenalin. Dom två sistnämnda ämnena finns i koncentrat i Le Garages drinkar. Genom att tillföra kroppen uppbyggnadsämnen som till exempel kolin, menar smart-folket att man hjälper hjärnan att producera mer acetylkolin, det vill säga fler budbärare åt hjärnsignalerna.

Med fler budbärare skulle hjärnan bli snabbare och effektivare; vilket skulle bli bättre minne och lättare att hantera all information från omvärlden.

Aminosyror är naturliga ämnen som man kan finna i så vardagliga livsmedel som bananer, Diet Coke och ansjovis. Även dietkost och olika

bodybuildingpreparat brukar innehålla höga halter aminosyror.

Som regel är smart nutrients, smarta näringsämnen, ganska harmlösa. Men Le Garage varnar gravida kvinnor, personer med dåligt temperament, vissa typer av cancer, hjärtfel eller magsår från att dricka dom starkaste blandningarna.

I USA NÖJER sig inte smart-folket med naturliga råvaror. Entusiasterna provar även läkemedel.

Dom flesta läkemedel som dykt upp som smart drugs har funnits på den amerikanska marknaden i årtal. Somliga har använts för att kurera särskilda sjukdomar, andra har aldrig lämnat experimentstadiet; deras möjliga användning och effekter på lång sikt har aldrig utretts klart.

Här finns till exempel Dilantin, ett epilepsimedel som används för att förebygga epileptiska anfall. Dilantin har dykt upp i smart-kulturen på grund av preparatets påstådda förmåga

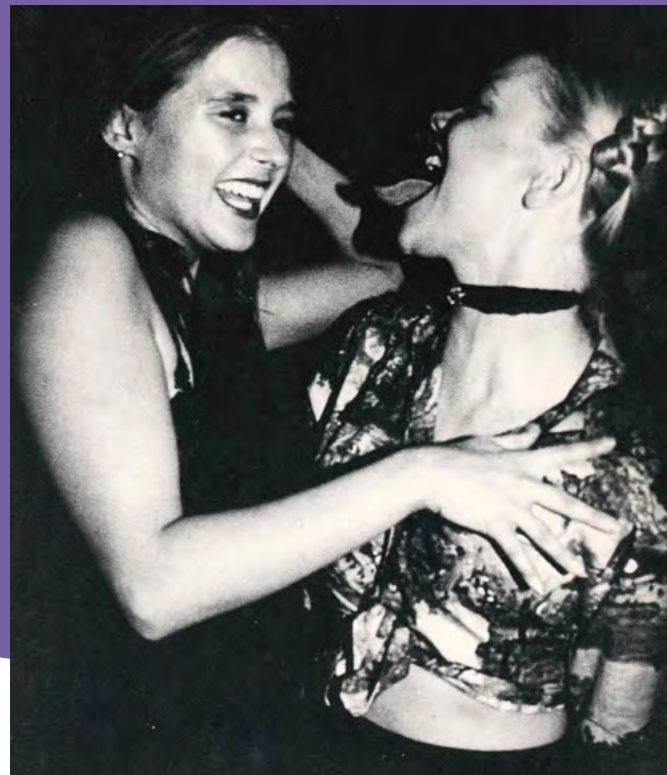

Foto: Susanne Wahlström/Bildhuset

” Jag tog en klunk till och tänkte på boken jag sett på Ny-liberalens redaktion samma kväll. Titeln löd: Free Markets & Free Minds.

att öka koncentration, intelligens och inlärningsförmåga.

Vasopressin är ett annat receptbelagt läkemedel, framställt ur hormoner. Det används av patienter med en viss typ av diabetes. Vasopressin har även visat sig ha verkan på minnet hos försöksdjur, andra tester visar att medicinen skapar uppfinningsförmåga hos människor.

En av dom äldsta och mest kända läkemedlen i smart drugs-kretsar är Hydergin. Läkemedlet är framställt ur en svampväxt som växer på råg och utvecklades på 1940-talet av **Albert Hoffman**, samma vetenskapsman som uppfann LSD.

Hydergin är det enda »smarta« läkemedel som finns med i Patient-FASS (det svenska uppslagsverket för mediciner). Enligt FASS omfördelar hydergin blodflödet, så att en större del av blodflödet når mycket små blodkärl i till exempel fingrar och tår.

I amerikanska läkarlexikon påstås hydergin ha en viss effekt på människor som visar symptom på

senil demens (glömska på grund av ålderdom). Bland smart drugs-användarna påstås hydergin kunna förebygga åldrande och få fart på slutkörda hjärnor.

Det finns en rad andra smart drugs med samma medicinska användningar och med liknande, påstådda, »smarta« effekter.

SMART DRUGS-KULTURENS favoritpreparat i USA är dock nootroperna (betyder »verkar på sinnet«). Det är en grupp läkemedel som tagits fram för att förbättra uppfattningsförmågan.

Den mest kända nootropen är Piracetam. Enligt amerikanska smart drugs-användare »väcker« Piracetam hjärnan och gör det lättare för brukaren att uppfatta komplexa ljud, mönster och abstrakta idéer.

Det finns inga forskningsresultat som tyder på att vare sig dom smarta näringsämnen eller dom smarta drogerna är vanebildande. Däremot har flera av läkemedlen bieffekter, allt

från huvudvärk till tandlossning.

Eftersom inga »smarta« läkemedel – med undantag av Hydergin – finns registrerade i Sverige, verkar användningen av dom vara mycket liten. En av mina vänner berättar att hon känner till ett par personer som åkt utomlands, till England eller USA, och köpt med sig några paket hem, mest för att prova.

När det gäller smart nutrients är saken annorlunda. Förutom Le Garage i Stockholm finns det åtminstone fyra »smart bars« i Göteborg, därav en på NK.

Preparaten säljs i hälsokostbutiker och på gym. Dom finns som läskedrycker, tuggummi, pulver, kapslar och piller.

Vitaminerna, mineralerna och aminosyrorna räknas som närings-tillskott och övervakas sålunda av livsmedelsverket. I praktiken innebär det att dom kommer ut på marknaden utan någon som helst förhandskontroll.

Tillverkarna och importörerna har inga krav på sig att bevisa att ämnena är oskadliga. Dom behöver inte heller bevisa att smart-ämnena verkligen gör dig »smartare«.

Den svenska lagstiftningen och myndigheterna har inte hängt med i utvecklingen. Det märks inte minst när man ringer runt för att försöka få tag på fakta: A hänvisar till B, som hänvisar till C, som hänvisar tillbaka till A.

PREMYSL SLANIA, laboratoriechef på Livsmedelsverket, säger dock: »Personligen är jag mycket kritisk till den här användningen av enskilda aminosyror. I så höga koncentrationer som det rör sig om i sportpreparat och smart drinks blir det en väldigt riktad verkan som rubbar hela näringskedjan.«

Barbro Gerdén på Läkemedelsverket tycker spontant att näringsämnen i koncentrat borde klassas som läkemedel. Då skulle det krävas dokumentation om kvalitet, oskadlighet och effekt innan preparaten fick säljas på den öppna marknaden.

När den här artikeln publiceras har ►

representanter för livs- och läkemedelsverken redan träffats för att diskutera smart drugs. Premysl Slania är dessutom utsedd att leda en nordisk grupp som ska granska hälso- och sportpreparat.

Men det lär ta tid innan myndigheterna och politikerna kommer fram till några enhetliga riktlinjer. Under tiden går kommersen vidare ...

Patric Östlund har en plan: Först gäller det att etablera pulvren, läskedryckerna, kapslarna och fröna bland artister och andra kända personer. Nästa steg är att föra ut varorna till trendiga krogar.

När produkten är etablerad och kändiskonsumenterna nådda, inträder själva exploateringen. Massdistribution via ICA och Dagab; full fart in i svenska kylskåp via den lokala handlaren.

Än så länge är det bara planer, men affärerna går bra: nyligen skrev Patric Östlunds företag Hyper Active Trading kontrakt med Liseberg i Göteborg.

SJÄLV BESKRIVER SIG Patric Östlund som en av landets största importörer av smart nutrients. Från sitt kontor på Hisingen i Göteborg säljer han till Le Garage, hälsokostbutiker och smartbarer. Det är till Patric Östlund som svenska trendtidningar ringer när dom vill skriva om det nya, hippa, trendrikiga nya.

Han är en fryntlig, ung man med ett stort leende och glatt skratt. Det märks att han själv är en smula

förvånad över framgången. Innan han gav sig in i hälsokostsvängen hade han ett städbolag.

Nu delar han tiden mellan Svensk Säkerhetsstäd och Hyper Active Trading. Det gör dom anställda på städfirman också – när det är nya sändningar på gång byter städarna om och blir medarbetare i Hype Active Trading.

Det började för ett år sedan. Patric Östlund läste om smart drugs i Aftonbladet och blev intresserad. Själv hade han ätit Ginseng i omgångar, utan någon större effekt.

Han åkte till London och köpte hem några olika smart-preparat, provade på sig själv och bestämde sig för att ge sig in i branschen:

– Första gången jag tog Guarana, tog jag lite mer än den rekommenderade dagsdosen. Jag blev så väldigt pigg, det var som ögonen blöppade ut! Jag fick starkare intryck, färgerna blev klarare och jag fick ett otroligt vidseende!

Patric Östlund började läsa artiklar om smart drugs i utländska tidskrifter. Han tillbringade en del tid i Sahlgrenska sjukhuset och letade fakta i utländska medicinska tidskrifter.

I dag har han en hel pärm full med urklipp; dom flesta från utländska magasinstitidningar. Ett klipp beskriver tester som gjorts med kolin, det är hämtat från en medicinsk facktidning och svårt att tyda för en lekman. Men Patric Östlund pekar på en kurva som ligger lite högre än dom andra kurvorna i diagrammet.

– Det här visar hur mycket effektivare hjärnan fungerar med kolin, säger han.

– Jaha, säger jag.

– På nittioalet är det insidan som gäller, säger Patric Östlund.

Kroppen ska fungera över huvudet; hjärta, blodkärl och hjärna. Mina grejor får både kroppen och hjärnan att fungera bättre.

– Öh, jaha ..., säger jag.

– Smart nutrients är den ekomedvetna stilen. Den ser man ju överallt – från Hennes & Mauritz och Kapp Ahl till trendaffärer; alla har sin ekokollektion, säger Patric Östlund.

– Jaha ..., säger jag.

MEN PATRIC ÖSTLUND har nog rätt i sina affärsmässiga iakttagelser. Hälsokostbranschen i Sverige omsätter mer än apotekens receptfria läkemedel; tusentals unga, stressade, dubbelarbetade storstadsbor söker efter medlet som ska ge dom en extra timma om dygnet; träning och mental fitness ligger i tiden; droger är farliga och dyra.

Alla vill leva unga, ingen vill dö gammal. Pionjärerna i branschen är amerikaner och heter **Durk Pearson** och **Sandy Shaw**. 1982 publicerade dom två avhoppade forskarna och nyliberalerna sin *Life Extension, A Practical Scientific Approach*.

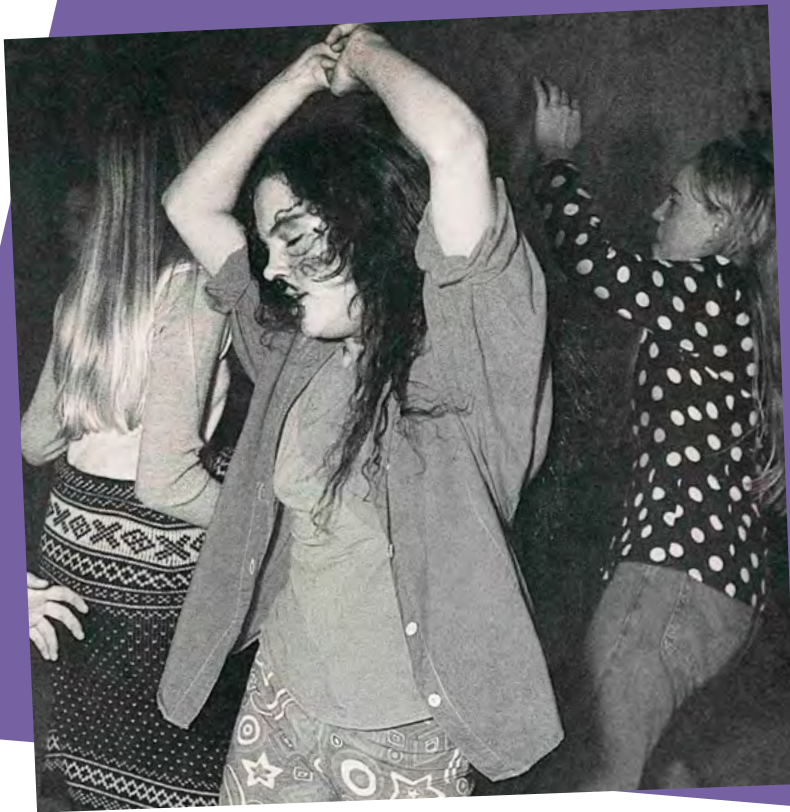
Boken var enkelt och humoristiskt skriven och blev omedelbart en bästsäljare. Efter utgivningen framträdde författarna i tv- och radioshower, intervjuades i tidningar och höll föredrag över hela den amerikanska kontinenten.

Pearson och Shaw introducerade smart drugs för det amerikanska folket. Ämnet var som gjort för maximal publicitet: hur bromsar du kroppens åldrande?

Nästa klassiska verk om smart drugs var författaren **John Morgenthaler** och läkaren **Ward Deans** *Smart drugs & Nutrients*, utgiven 1990. Boken kan närmast beskrivas som en »gör-det-själv«-beskrivning i kemisk hjärnutveckling.

”

Det började för ett år sedan. Patric Östlund läste om smart drugs i Aftonbladet och blev intresserad. Själv hade han ätit Ginseng i omgångar, utan någon större effekt.

Jag beställde en Trance Dance med Memory Boost, Energize, Blast Off II och Guarana

Bartendern Leo är övertygad om drinkarnas verkan: "Dom skärper sinnena!"

Författarna beskriver hur olika läkemedel och näringsämnen påstås påverka hjärnan och vilka eventuella biverkningar ämnena ger. Här finns fallbeskrivningar, referenslistor och tips på andra böcker om smart drugs.

Efter pionjärernas böcker blev smart drugs snabbt en populär folk-rörelse på framför allt USAs västkust. Centrum för rörelsen hamnade i San Francisco.

I NORRA KALIFORNIEN fanns den rätta kulturella blandningen av hälso-medvetande och andlig förnyelse. Och San Francisco har gott om potentiella smart drugs-konsumenter: beatpoeter, hippies, radikala homosexuella, rock-musiker, yogaelever, drogromantiker och – inte minst – datorfreaks.

Programmerarna i det närbelägna datorcentrumet Silicon Valley är kända för tre saker: 1) skapa nya program 2) knäcka andras 3) experimentera med droger för att kunna hålla sig vakna länge för att kunna syssla med sina intressen 1) och 2).

Det var ingen slump när **Mark**

Rennie, nattklubsägare, advokat och entreprenör i San Francisco, använde en liknelse från datorernas värld när han 1992 beskrev effekterna av smart drugs för den amerikanska tidskriften Playboy:

»Det känns som om jag uppgraderar en dator; som om jag förvandlades från en 286a till en 386a.«

I början av 1990-talet började San Francisco kallas »New Brania« av smart drugs-folket. Sveriges eget Brania ligger i Göteborg. Förutom Hyper Actice Trading och smartbarerna är det flera krogar och klubbar, som har smart drinks på menyn.

Patric Östlund är nöjd. Han pratar om en framtida omsättning på en miljon i månaden, bara på ekoläsk. Till slut återstår den viktigaste frågan: Fungerar smart drugs och nutrients?

Större delen av det amerikanska läkaretablissemanget svarar ett rungande nej på frågan. **Carl Gerhard Gottfries**, minnesforskare på Möln-dals lasarett, säger:

– Det finns inga vetenskapliga bevis för att dom här substanserna

skulle fungera. Ward Deans och John Morgenthalers bok är full av referenser till vetenskapliga försök som gjorts med läkemedlen och näringsämnena. För en lekman är det omöjligt att kontrollera vad som undersökts och exakt vilka resultat som forskarna kom fram till.

DOKTOR KEITH CONNORS, en läkemedelsexpert vid Duke University Medical Center i USA, har gjort försök som visar att piracetam har en positiv effekt på barn med dyslexi (ordblindhet). Det finns också flera undersökningar som visar goda resultat när Hydergin använts på äldre senil-dementa patienter.

Professor **Lars Terenius** på Karolinska sjukhuset säger att Vasopressin »definitivt har en positiv effekt« på inlärning. Men där det finns forskningsresultat att ta del av, är det ofta tester som gjorts på patienter med mentala störningar. Fungerar smart drugs på en frisk person med en normalt fungerande hjärna? Är det överhuvudtaget sunt att en frisk ►

människa ska äta mediciner eller koncentrat av näringsämnen? Och vad är »intelligens«?

Om jag lider brist på B6-vitaminer och börjar äta vitaminkoncentrat botar jag min näringsbrist. Jag blir piggare, kanske snabbare i tanken och mer aktiv, men mer intelligent ...?

– Om du sedan äter tio gånger högre dos än dagsbehovet så spolas ju överskottet ut ur kroppen, säger Lars Terenius.

»Förväntan« kan vara en viktig del i den positiva effekten som somliga upplever när dom tar smarta näringsämnen. Ungefär som alkohol förstärker sinnesstämningar.

Kanske är det meningslöst att diskutera etik och medicin? Om människor tror på någonting och känner ett behov av det, kommer dom att skaffa sig det, oavsett vad vetenskapen säger. Det gäller allt från sit-ups brädor på TV-shopen till smart nutrients i hälsokostaffärerna.

I USA har Prozac, ett läkemedel mot depressioner, fått rykte om sig att vara ett universalmedel även för friska människor med små störningar i personligheten.

Hittills har tio miljoner människor förskrivits Prozac. »Hur många av dessa lider av kliniska depressioner och hur många lider bara av leda?« frågar sig den brittiska tidskriften *New Scientist*. Men finns det en efterfrågan, så finns det en marknad. Vetenskapen står redo att uppfinna läkemedel som förändrar våra karaktärer. *New Scientist* citerar **Jerome Kagan**, som studerar dom biologiska orsakerna till blyghet vid Harvard University: »Femtio år från nu kan vi ha läkemedel som förändrar vår personlighetsprofil. Utvecklingen går mycket fort.«

Tanken är svindlande:
För stor näsa? Operera!
Fettvalkar? Sug ut!
Blyg? Ta ett piller!

KLOCKAN FYRA PÅ söndagsmorgonen tömde jag min sista, dubbla smart drink och rapade tyst. Housemusiken på Le Garage hade skruvats

upp ytterligare några steg, metallställningarna vibrerade lojt i takt med högtalarna. Flickan i den korta, silverfärgade kjolen vaggade som i trance på den lilla scenen. Bögarna vilade sig i baren. Utanför köade folk för att komma in. Gryningsljuset strilade in genom fönsterrutorna.

Jag tittade ner i glaset. Lite skum och en tunn, brunaktig sörja fruktsaft kvar i botten.

Detta var min tionde dag på smarta näringsämnen. Efter kvällens dubbla drinkar kände jag mig svullen, lätt illamående – och mycket pigg. Inte behagligt avslappnat pigg, som när jag simmat, utan mer stressat pigg, som om jag druckit mycket kaffe. Jag hade tio dagar på Guarana-tuggumin, Guarana-läsk, Guarana-kapslar, Memory Fuel och Blast Off bakom mig. Ett helt ovetenskapligt test, med varierande doseringar och kombinationer.

Läsken och tuggummina var goda, men gav ingen effekt. Kapslarna och pulverblandningarna gav den där stressade piggheten som gick över på några timmar. Det hade varit tio dagar som alla andra och jag hade varken känt mig smartare eller mer snabbtänkt än vanligt. Däremot gick jag ständigt

Tanken bakom
smart drinks
måste passa
Frihetsfronten
perfekt

Fri sprit till kriminella var ingen bra propaganda. I februari i år stängde Christian Gergils och Frihetsfronten sin svartklubb Trimaba för sista gången. Strax efteråt föddes Le Garage – utan alkohol.

runt och oroade mig för att jag skulle lukta fisk – det är nämligen en av dom mindre behagliga effekterna av ett allt för stort intag av kolin.

Jag släntrade hem genom Stockholms folktomma gator, ingen morgontidning, lade mig på sängen, tittade upp i taket. I väntan på att åter bli en sömning, svensk medelmått. ◀

” Kapslarna och pulverblandningarna gav den där stressade piggheten som gick över på några timmar.

KOMMENTAR: SJÄLVETS KANINHÅL

DET ÄR SVÅRT att inte känna igen de ideologiska underströmmar som framträder i reportaget »Den nyliberala drogen«, författad 1994 av **Jonas Hällén**. Det som då framstod som en smått excentrisk klubbkultur har i dag, möjligen i en något annorlunda förpackning, blivit vardag och norm.

Idén om människan som ett projekt, ständigt i behov av förbättring, har visserligen djupa historiska rötter som tagit sig olika uttryck genom århundradena. Samtidigt finns det kanske skäl att stanna upp vid just 1990-talet som en särskilt betydelsefull brytpunkt. Detta är en period då flera parallella strömningar samverkar i kultur och samhälle. Gym och fitnesskulturen omvandlas från en subkulturell och främst manlig företeelse till en folkhälso- och välförbättrings rörelse för massorna. Vi ser också en tilltagande medikalisering av vardagslivet och en växande föreställning om att både kroppen och sinnet inte bara kan, utan bör, optimeras. Datorer börjar dyka upp i de svenska vardagsrummen och startskottet ljuder för utvecklandet av nya digitala världar, gemenskaper och medier. I denna kulturella smältdegel förmas mängder av tankar om mänsklig självförbättring, vilka sammankopplas med konsumtion, teknik och medicinska interventioner.

Redan under 90-talet anades med andra ord konturerna av den kulturutveckling som i dag, i forskningssammanhang, ofta diskuteras i relation till så kallade *Human Enhancement Drugs* och som handlar om användningen av olika substanser för att optimera det redan friska. Det handlar om en gradvis, men tydlig, förskjutning från medikalisering till biomedikalisering. Medicinens logik stannar inte längre vid att bota, utan införlivas också i berättelser om hur vi bör leva våra liv; hur vi kan bli smartare, prestera mer och se bättre ut. Individens sätts i fokus och hålls ansvarig för sin kropp, sin hjärna och sin produktivitet. Detta tar sig uttryck i allt från koffeindrivna arbetsdagar till läkemedel som Ozempic, där gränserna mellan behandling och livsstilsförbättring blir alltmer suddiga och konturlösa.

MEN DÅR 90-TALETS problem främst handlade om, eller kontextualiserades i termer av, brist på reglering och vetenskaplig evidens, lever vi nu i en slags motsats. Vi lever i ett överflöd och bombarderas dagligen med hälsoråd, biohacking-tips och optimeringsstrategier. I medielandskapet samexisterar vetenskap, marknadsföring och ren pseudovetenskap. Ett klick bort väntar nästa lösning, eller nästa kaninhål. För det är just här det blir intressant. I det digitala landskapet är vägen från proteinshakes till mer extrema idéer ofta förvånansvärt korta, drivna av

algoritmer utanför den enskildes kontroll. I samma flöde som seriösa studier presenteras kan du hitta påståenden formade i manofären, och som säger att solljus på testiklarna kommer öka din manlighet och dina testosteronnivåer, eller att just det här specifika kosttillskottet (för en liten summa) kan »läsa upp« din hjärnas fulla potential, på ett ögonblick. Ta ditt ansvar och våga bli en vinnare är parollen. Gränserna mellan vetenskap, personliga erfarenheter, »click-bates« och konspirationsteorier är här allt annat än självklara. Detta gör vår samtid till ett riskprojekt. Ansvar läggs på individen. Man ska inte bara optimera sig själv, utan också navigera ett informationslandskap där allt inte alltid är vad det utger sig för att vara.

DET ÄR SLÅENDE hur väl vissa delar av 90-talstexten åldrats. Marknadslogiken, drömmen om optimering, tron på kemiska genvägar med mera känns igen. När de betraktas i ett historiskt ljus förefaller de nästan förstörats och accentuerats i vår samtid, som om vi lever i en slags kulturell skrattpespegel. Mindre väl har andra sociala skildringar åldrats, inte minst de som speglar en annan tids normer och föreställningar kring HBTQI-frågor. Kanske är det just detta som gör artikeln relevant. Den är ett tidsdokument som visar att normer kring såväl sexualitet som självoptimering är under ständig förändring, vilket påverkar både de(t) som betraktas och den som betraktar/skriver.

Vår längtan att förbättra oss själva är inte ny, men däremot har verktygen, spridningen och konsekvenserna förändrats. Frågan är inte längre om vi kan optimera människan, utan hur långt vi är beredda att gå och vem som bär ansvaret när optimering blir norm snarare än ett val. ◀

”
Det som då framstod som en smått excentrisk klubbkultur har i dag, möjligen i en något annorlunda förpackning, blivit vardag och norm.

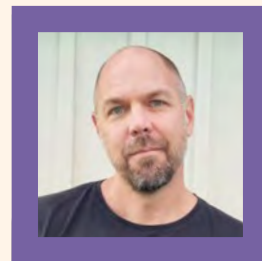

Foto: Linnéuniversitetet

Jesper Andreasson är professor i idrottsvetenskap vid Linnéuniversitetet.

Det går att minska dödstalen

Det går att minska dödstalen

Effektivaste metoden att på kort sikt få ner de höga dödstalen bland narkomaner är att se till att de får tillgång till behandling.
– Det finns dokumenterat verksam behandling men bara tio procent av heroinisterna får del av den, säger beroendeläkaren Markus Heilig.

» Dödigheten bland narkomaner är mycket högre än bland normalbefolkningen. De flesta som avlider gör det när missbrukaren utsätts för ett högt gradigt beroende med så gott som daglig användning. Ofta går narkomanerna en ond cirkel till mötes – överdos, olyckofall och självmord är vanligt. Andra dör i komplikationer till inaktivering och det destruktiva livet. Lunginflammation, hjärkläppinflammation, blodförgiftning, gulsot och aids är sådana dödsorsaker. Men en skad satsning på behandling skulle kunna minska dödstalen radikalt.

Markus Heilig är beroendeläkare och arbetar med en kunskapsöversikt som tillsammans med annat material kommer att ligga till grund för Socialstyrelsens nya riktlinjer för behandling av opiatmissbruk. Riktlinjer som man räknar med ska komma till hösten och bland annat innehålla dagens föreskrifter för underhållsbehandling med metadon.

– De gamla metadonföreskrifterna har spelat ut sin roll. Fyra-fem gånger fler patienter än de som idag får tillgång till behandling borde få det. Det skulle innebära en kraftigt reducerad dödlighet bland opiatmissbrukarna.

Markus Heilig säger sig vara en hängiven anhängare av traditionell svensk narkotikapolitik, «i varje fall som det är tänkt att den ska fungera». Han menar att man bör satsa på åtgärder som kan begränsa tillgången på narkotika.

– Det bästa sättet att behandla narkomani är att se till att den inte uppstår. Och när vi nu har en bro över sundet, EU och Schengen är det extra viktigt att fundera över vilka förebyggande strategier som kan vara verkosamma.

Det som omedelbart ligger Markus Heilig närmast om hjärtat är vård och behandling, han understryker: «verksam behandling».

– Jag är glad om man gör allt man kan för att vi ska få

så få patienter som möjligt. Men så länge det finns personer som trots allt blir missbrukare, så måste vi se till att de får vård innan de dör.

PÅ ÖN-DEBATT FÖRKA Äret kritiserade Markus Heilig, tillsammans med fyra andra beroendeläkare, den utbredda behandlingspositionen. De menade att den har sin grund i uppfattningen att behandling av narkomaner är verkningslös eftersom patienterna ofta återfaller när behandlingen upphör.

Vid andra studiomöten, det gäller till exempel vanliga följeslagare som diabetes, högt blodtryck och astma, resonerar man tvärt om. Om behandlingen upphör försvinnas patienten och det tas som enkelt för att behandlingen är effektiv och nödvändig.

Det finns ingen anledning att vända på resonemanget vid narkomani menar Markus Heilig och stöder sig bland annat på Tom MacLellan, känd forskare och tidigare ledare för den amerikanska kongressen i missbrukaförge. Han har länge hävdat vikten av att betrakta narkomani som en kronisk recidiverande sjukdom.

Flera vetenskapliga genomgått, bland andra rapporten från Statens beredning för medicinsk utvärdering, SBU, visar att det finns dokumenterat verksam behandling. Underhållsbehandling med metadon, kombinerad med psykosocial behandling, ökar både retentionen, det vill säga kvarstannandet i behandling, minskar missbruket, förbättrar den sociala funktionen och, framför allt, minskar dödligheten.

I USA, där cirka 25 procent av de heroinberoende patienterna får tillgång till metadonbehandling, rekommenderar National Institute of Health, NIH, att undanlita bota skadligt. De svenska metadonprogrammen håller hög standard i ett internationellt perspektiv. Men enligt Markus Heilig får mindre än tio procent av Sveriges heroinister tillgång till behandlingen. Och det beror

Text och foto Staffan Hasselgren
Illustration Maria Rodrick

Jag blir kritiserad på symposiumen, säger Markus Heilig. Fått sätta i brukarna som dör. Det är viktigare med sjukvårdens – herosidismen – mer pengar och som gör att man kan förhindra med det ena eller andra drogpolitiska läget.

Foto: ZngZng, CC-BY-SA 3.0

Effektivaste metoden att på kort sikt få ner de höga dödstalen bland narkomaner är att se till att de får tillgång till behandling.

– Det finns dokumenterat verksam behandling men bara tio procent av heroinisterna får del av den, säger beroendeläkaren Markus Heilig.

TEXT STAFFAN HASSELGREN / ILLUSTRATION MARIA RODRICK

DÖDLIGHETEN BLAND narkomaner är mycket högre än bland normalbefolkningen. De flesta som avlider gör det när missbruket hunnit utvecklas till ett höggradigt beroende med så gott som daglig användning. Ofta går narkomanerna en ond bråd död till mötes – överdoser, olycksfall och självmord är vanligt. Andra dör i komplikationer till injicerandet och det destruktiva levernet. Lunginflammation, hjärtklaffsinflammation, blodförgiftning, gulsot och aids är sådana dödsorsaker. Men en ökad satsning på behandling skulle kunna minska dödstalen radikalt.

Markus Heilig är beroendeläkare och arbetar med en kunskapsöversikt som tillsammans med annat material kommer att ligga till grund för Socialstyrelsens nya riktlinjer för behandling av opiatmissbruk. Riktlinjer som man räknar med ska komma till hösten och bland annat ersätta dagens föreskrifter för underhållsbehandling med metadon.

– De gamla metadonföreskrifterna har spelat ut sin roll. Fyra–fem gånger fler patienter än de som i dag får tillgång till behandling borde få det. Det skulle innebära kraftigt reducerad dödlighet bland opiatmissbrukarna.

MARKUS HEILIG SÄGER sig vara en hängiven anhängare av traditionell svensk narkotikapolitik, »i varje fall som det är tänkt att den ska fungera«. Han menar att man bör satsa rejält på åtgärder som kan begränsa tillgången på narkotika.

– Det bästa sättet att behandla narkomani är att se till den inte uppkommer. Och när vi nu har en bro över sundet, EU och Schengen är ett extra viktigt att fundera över vilka förebyggande strategier som kan vara verksamma.

Det som emellertid ligger Markus Heilig närmast om hjärtat är vård och behandling, han understryker: »verksam behandling«.

– Jag är glad om man gör allt man

kan för att vi ska få så få patienter som möjligt. Men så länge det finns personer som trots allt blir missbrukare, så måste vi se till att de får vård innan de dör.

PÅ DN DEBATT förra året kritiserade Markus Heilig, tillsammans med fyra andra beroendeforskare, den utbredda behandlingss pessimismen. De menade att den har sin grund i uppfattningen att behandling av narkomaner är verkningslös eftersom patienterna ofta återfaller när behandlingen upphör.

Vid andra sjukdomstillstånd, det gäller till exempel vanliga folksjukdomar som diabetes, högt blodtryck och reumatism, resonerar man tvärt om. Om behandlingen upphör försämras patienten och det tas som intäkt för att behandlingen är effektiv och nödvändig.

Det finns ingen anledning att vända på resonemanget vid narkomani menar Markus Heilig och stöder sig bland andra på **Thom MacLellan**, känd forskare och rådgivare åt den amerikanska kongressen i missbruksfrågor. Han har länge hävdat vikten av att betrakta narkomani som en kronisk recidiverande* sjukdom.

Flera vetenskapliga genomgångar, bland andra rapporten från Statens beredning för medicinsk utvärdering, ►

Jag blir irriterad på symbolorden, säger Markus Heilig. Folk skiter i knarkaren som dör. Det är viktigare med språkdräkten – huruvida man yttrar ord som gör att man kan förknippas med det ena eller andra drogpolitiska lägret.

*Recidiv = nytt uppblossande av sjukdom vars symptom helt eller delvis gått tillbaka.

” Det bästa sättet att behandla narkomani är att se till den inte uppkommer.

SBU, visar att det finns dokumenterad verksam behandling. Underhållsbehandling med metadon, kombinerad med psykosocial behandling, ökar både retentionen, det vill säga kvarstannandet i behandling, minskar missbruket, förbättrar den sociala situationen och, framför allt, minskar dödligheten.

I USA, DÄR cirka 25 procent av de heroinberoende patienterna får tillgång till metadonbehandling, rekommenderar National Institute of Health, NIH, att andelen bör ökas kraftigt. De svenska metadonprogrammen håller hög standard i ett internationellt perspektiv. Men enligt Markus Heilig får mindre än tio procent av Sveriges heroinister tillgång till behandlingen. Och det beror inte på det formella taket, som för närvarande är 800 patienter, utan snarare på prioriteringar och resursbrist.

– Programformen har säkerställt en hög kvalitet och underlättat uppföljningen. Något som varit särskilt viktigt när evidensläget ansågs oklart. Samtidigt har den starkt begränsat tillgängligheten av behandlingen, särskilt

för patienter i delar av landet som saknar egna program och där benägenhet att utfärda specialistremisser är låg, säger Markus Heilig.

Han menar att det nu måste ske en noggrann avvägning mellan kvalitetskraven och tillgänglighet och att patienternas behov måste styra i högre grad än tidigare. Fokus bör nu ligga på vårdinnehåll och resultat inte som i dag på administrativa strukturer och patientantal.

Han anser därför att det är dags att göra det möjligt för alla som har den kompetens som krävs, det vill säga specialister i psykiatri och beroendeläkare, att kunna erbjuda opiatpatienter metadonassisterad behandling, som han föredrar att kalla det.

För att säkra kvaliteten och förhindra läckage ska behandlingen, enligt Markus Heilig, ske enligt de riktlinjer som Socialstyrelsen kommer att utfärda och som bygger vidare på metadonprogrammets erfarenheter. I samråd mellan patient, sjukvård och socialtjänst ska en individuell behandlingsplan upprättas och kring varje patient finnas ett personalteam. Viktigt är också att metadonet kompletteras

med psykosocial behandling.

Om det blir som Markus Heilig vill ska varje behandlingsenhet vara anmäld hos Socialstyrelsen som ska kunna kontrollera om verksamheten bedrivs enligt riktlinjerna.

MARKUS HEILIG HAR tillsammans med sina medarbetare just avslutat landets första kontrollerade buprenorfin-studie (Subutex). Fyrtio patienter har under ett års tid erhållit kognitiv beteendeterapi med återfallspreventiv inriktning, hälften har lottats till placebo och hälften till buprenorfinbehandling. Resultaten är över förväntan. Sjuttiofem procent av dem som fått buprenorfin har stannat kvar i behandlingen, men noll i placebogruppen.

Eftersom buprenorfin är en så kallad partiell agonist, den aktiverar opiatreceptorerna endast delvis, är den inte lika effektiv när det gäller att dämpa suget som metadon. Men för många räcker det och de behöver inte gå vidare till metadonbehandling.

Markus Heilig menar att det för åtminstone 40–50 procent av Sveriges narkomaner finns mycket gott hopp

” Trots att de har en uppenbar akut dödsrisk, genom till exempel överdos eller risk för självmord, får de vänta länge på en avgiftningsplats och behandling.

Socialstyrelsens huvudkontor i Stockholm.

Foto: Ankara, CC BY-SA 3.0

om att de skulle nå samma retentions-siffror som i buprenorfinstudien, det vill säga 75 procent skulle välja att inte avbryta behandlingen. Vilket han anser skulle ge dramatiska effekter på dödlighets-siffrorna.

– När man tittar på välskötta meta-donprogram, som Ulleråkers, så är över 80 procent kvar i behandling efter ett år och har god social situation. Vid långtidsuppföljningar som **Gunne** och medarbetare gjort har det fortsatt att gå bra för patienterna.

Markus Heilig är däremot kritisk till metadonprogrammet i Stockholm, där han menar att patienterna allt för lätt kan straffa sig ur programmet (se debatt i *Läkartidningen* nr 28–29, 30–31 och 50 år 2001).

HAN SER INTE återfall som något önskvärt, men som något som ingår i en tillfrisknandeprocess och som man i terapeutisk relation använder som utgångspunkt för att arbeta vidare.

– Min erfarenhet av missbruksvård har lärt mig att det är särskilt viktigt att stimulera och bejaka utvecklingen mot ett självständigt ansvarstagande patient. Det står också i hälso- och sjukvårdslagen att vården ska utformas i samråd med patienten och främja patientens autonomi, en

skrivning som verkar gälla alla patientgrupper utom beroendepatienter.

Markus Heilig anser emellertid inte att alla opiatberoende narkomaner bör få behandling med metadon eller Subutex.

– Unga människor i början av en beroendeutveckling, som använt narkotika kortare tid än två år, bör inte få farmakologisk behandling utan i stället bör man uteslutande använda sig av psykosocialt stöd. Det finns också personer med grava personlighetsstörningar och uttalad kriminell identitet som fungerar dåligt i den här typen av strikta behandlingar. De kräver annorlunda typer av program och helt andra resurser.

I GÖTEBORG, SOM på många andra platser, har dödsfallen bland narkomaner ökat på senare år. Heroinet, som inte fanns över huvud taget för tio-femton år sedan, är vanligt idag. Dödligheten är både relaterad till bristande vårdplatser men också till det ökade antalet missbrukare, menar **Alf Midholm** som är socialsekreterare och jobbar i narkomanvårdsgruppen Centrum, en av Göteborgs fyra narkomanvårdsgrupper.

– Det finns många exempel på

Foto: Robert Ekegren/TT

Stockholm juni 2002. Poliser avhyser man med alkohol i Björns Trädgård på Södermalm.

narkomaner som mår mycket dåligt och aktivt själva söker hjälp. Trots att de har en uppenbar akut dödsrisk, genom till exempel överdos eller risk för självmord, får de vänta länge på en avgiftningsplats och behandling.

En uppskattning gör gällande att det finns cirka 1000 heroinister i Göteborg, andra menar att siffran är betydligt högre. Ingen vet säkert. Antalet avgiftningsplatser är lättare att räkna. De är sex till antalet. Väntetiden till avgiftning var i april två månader. Då fanns också ett förslag att stänga avgiftningsenheten över sommaren, vilket fick behandlingspersonal och socialtjänst att protestera.

Heroinister har i allmänhet behov av institutionsbehandling av viss längd men är hänvisade till det som finns i dag, vilket oftast är öppenvård, skyddat boende eller arbetsmarknadsinsatser. I Göteborg finns ingen metadonmot-tagning – ett mindre antal heroinister skickas därför till metadonprogrammet i Uppsala – och möjligheterna att få behandling med Subutex är begränsade. Därför finns det de som argumenterar för en metadonklinik i Göteborg. ►

Alf Midholm är emellertid skeptisk.
– Man har redan dragit ner mycket på behandlingssidan. Om man inrättar en metadonklinik fruktar vi att politikerna ser det som en billig och bra lösning och skär ytterligare på annan behandlingsverksamhet.

– Våldigt få slutar med metadon. Och man talar tyst om vad som händer med dem som kastas ut ur programmen. Metadon ska kombineras med annan behandling, men mitt intryck är att det sällan sker.

ALF MIDHOLM ÄR också kritisk till SBU-rapporten om missbruksbehandling.

– Den används som politiskt slagträ. Jag är framför allt kritisk till hur den sammanfattats och hur den redovisats i pressen. SBU har ett ansvar för medicinska metoder, men här uttalar man sig om psykosociala behandlingsmetoder och utesluter alla undersökningar som inte passar in i den medicinska mallen; randomiserade kontrollerade studier. Det finns faktiskt ganska många människor som blir hjälpta ur

sitt missbruk utan att behöva gå på ersättningspreparat resten av livet.

– Metadon eller Subutex kan vara befogat och kan nog också rädda liv men först och främst måste vi erbjuda narkomanerna missbruksbehandling över huvud taget. Och i första hand drogfri sådan.

FÖR ATT FÅ ner dödligheten handlar det inte bara om akuta insatser och behandling för de tunga missbrukarna. Man måste även arbeta med att förebygga missbruk och jobba med dem som är i ett tidigt skede av missbrukskarriären, menar Alf Midholm som också jobbar med förebyggande verksamhet tillsammans med en avdelning inom cityenheten som kallas Kunskapskällaren.

Han anser att en av narkotikaproblemets grundförutsättningar handlar om att vi tar piller för att förändra normala tillstånd i livet.

– Vi behöver ändra folks uppfattning att det är kemikalier som ska lösa våra livsproblem. Narkomaner beskriver ofta sitt missbruk i termer

av självmedicinering. Många heroinister har börjat sin karriär med värktabletter och fortsätter

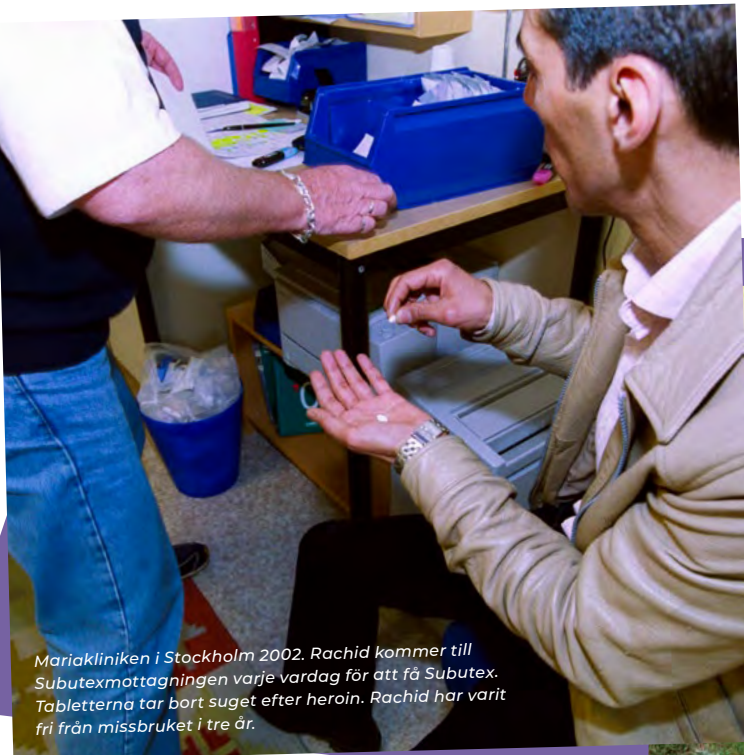
att kombinera missbruket av heroin med värktabletter, illegalt metadon och bensodiazepiner. Vi vuxna lär ungdomarna att så fort man är ledsen så ska man ha ett piller. Ett ständigt sökande efter lycka och undvikande av olycka, som om det vore onormalt att ibland må dåligt, tror jag bäddar för en ökad droganvändning. Risken är stor att man tänker: »Det är väl inte hela världen om jag blir torsk, det finns ju piller som kan hjälpa mig.«

Alf Midholm menar att alkohol och narkotika fungerar som vilka varor som helst på en marknad. Det behövs efterfrågan för att hålla produktionen uppe. Den dag kunderna försvinner så försvinner även drogerna.

– Frågan är bara hur man får ungdomar att ändra attityder. Vi vet att upplysning och skrämpropaganda inte fungerar särskilt bra. Däremot tror jag att vi behöver diskutera övergripande livsfrågor. Fokus måste ligga på ungdomarnas hela livsmiljö och livssituation.

ALF MIDHOLM OCH Markus Heilig är överens om att effektiv behandling förutsätter att personerna som finns runt missbrukaren kan prata med varandra och samarbeta. Men kulturerna är olika och skillnaderna svåra att överbygga. Det dubbla huvudmannaskapet när det gäller missbrukarvård förbättrar inte saken. En del debattörer

Foto: Arne Hyckenberg/TT

Mariakliniken i Stockholm 2002. Rachid kommer till Subutextmottagningen varje vardag för att få Subutex. Tabletterna tar bort suget efter heroin. Rachid har varit fri från missbruket i tre år.

Stockholm juni 2002. Polispatruller i Björns Trädgård på Södermalm.

Foto: Robert Ekegren/TT

”

Vi behöver ändra folks uppfattning att det är kemikalier som ska lösa våra livsproblem.

har föreslagit riktade statliga pengar till missbruksvården.

– Visst kan det vara motiverat med riktade satsningar. Med det finns en risk med projektpengar. Min erfarenhet är att även projekt som visat sig fungera bra och gjort stor nytta läggs ner efter ett par år när projektpengarna är slut. I stället behöver en välfungerande basverksamhet byggas ut, säger Alf Midholm och pekar på några svårigheter som socialtjänsten lider av.

– Utbildningen på Socialhögskolan innehåller alldeles för lite om missbruk. Omsättningen på personal är stor, så det blir dåligt med kontinuiteten. På tok för mycket av arbetstiden går åt till administration.

– Det finns en offentlig verklighet och en verklig verklighet, säger Markus Heilig. I den verkliga verkligheten har jag inte stött på någon som jobbar praktiskt med missbrukare som inte har tyckt att vi måste lägga ihop alla pengarna i en säck och komma ifrån det dubbla huvudmannaskapet. Kunde vi göra det så tror jag inte det skulle behövas så ofantligt mycket mer pengar för att åstadkomma mycket mer nytta. I den offentliga verkligheten däremot är detta en politisk omöjlighet.

– Det är också märkligt att de stora resurserna idag ligger hos socialtjänsten, samtidigt som de enda riktigt verkliga dokumenterade behandlingsmetoderna förutsätter sjukvårdens medverkan. Det är som upplagt för att skapa konflikter och polarisering. ◀

KOMMENTAR:

»DET ÄR INTE RAKETVETENSKAP«

SAMMA ÅR SOM den här artikeln publicerades rapporterades 565 dödsfall till följd av »läkemedels- och narkotikaförgiftningar«. År 2015 fanns enligt Socialstyrelsen 954 registrerade dödsfall där majoriteten avser oavsiktlig överdos av opioider. Den sorgliga kurvan över förlorade människoliv fortsatte alltså att peka uppåt under 00-talet och delar av 10-talet.

Efter 2015 tycks en förändring ha skett och dödstalen, till följd av oavsiktlig överdos, minskar stadigt. I dag är buprenorfin förstahandsvalet inom Laro och det patienttak som beskrivs i artikeln finns inte kvar. Under senare år har även naloxon, ett slags motgift vid opioidöverdos, blivit receptfritt.

– Varje liv som räddas är en anledning till glädje. Men rent kvantitativt har naloxon inte gjort någon mätbar skillnad, säger intervjupersonen **Markus Heilig** i dag.

Markus Heilig är fortfarande verksam som både forskare och beroendeläkare. Han menar att naloxon är för dyrt och borde delas ut gratis. Men trots en sådan förändring tror han inte att naloxon skulle lämna avtryck i statistiken. När de gäller de minskade dödstalen är Heilig övertygad om att huvudorsaken är en annan.

– Det är inte raketvetenskap. Mellan 2015 och nu har andelen opioidberoende patienter som är i Laro gått från ca 10 procent till ca 40 procent. Det är väl etablerat genom forskning att Laro starkt minskar dödligheten, ungefär med hälften. Så det är självklart att det är den ökade tillgången till behandling som gjort skillnad.

I artikeln från 2002 lyfter du även det dubbla huvudmannaskapet. Nu, 24 år senare, är en förändring på gång. Hur ser du på det?

– Med skräckblandad förtjusning. De viktiga behandlingsredskapen finns inom sjukvården. Vi behöver ha en helhetssyn och en kontinuitet. Men jag och många kollegor är oroliga att sjukvården ska få patienterna, men inte resurserna. Och att kommunernas socialtjänst kommer att vara mindre benägen att arbeta med att ordna bostad och sysselsättning, som är helt avgörande för att behandling ska fungera.

Vilka stora strider tror du beroendevården står inför i framtiden?

– Faktiskt ser jag inte så mycket strider framför oss. Jag ser utmaningar – att se till att tillräckliga resurser finns för att bedriva god beroendevård; att utbilda tillräckligt många behandlare så att de kan leverera det forskning tagit fram, inte minst utanför storstadsområdena; och att ta fram nya behandlingar, för så bra som buprenorfin och metadon är så finns det utrymme för förbättringar även där, och när det gäller andra beroendesjukdomar än opioidberoende så har vi ingenting som är i närheten av att vara lika bra. ◀

”

Faktiskt ser jag inte så mycket strider framför oss.

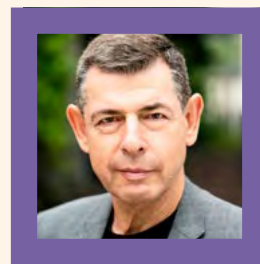

Foto: Eva Lindblad

Markus Heilig är professor i psykiatri vid Linköpings universitet där han leder Centrum för social och affektiv neurovetenskap (CSAN).

Nya CAN-publikationer – här är ett urval

DE HÄR OCH FRAMTIDA
RAPPORTER HITTAR DU PÅ
[CAN.SE/PUBLIKATIONER](https://can.se/publikationer)

CAN Rapport 250: CAN:s nationella skolundersökning 2026

Resultat från de årliga undersökningarna om erfarenheter av alkohol, narkotika, dopning, tobak och spel om pengar bland elever i årskurs 9 och gymnasiet år 2.

CAN Rapport 249: Den totala konsumtionen av cigaretter och snus i Sverige 2003–2025

Den här rapporten skattar den totala användningen av tobaks- och nikotinprodukter i Sverige utifrån inhemsk försäljningsstatistik, kompletterat med självrapporterade köp i samband med utlandsresor och köp av smugglade cigaretter (oregistrerad konsumtion).

CAN Rapport 248: Självrapporterade alkoholvanor i Sverige 2004–2025

I denna återkommande rapport redovisas hur alkoholvanorna utvecklats från 2004 fram till 2025 i olika grupper (till exempel utifrån ålder och kön). Till grund ligger självskattade uppgifter.

CAN Rapport 247: Utvecklingen av spelproblem i Sverige 2026

Rapporten ger en bild av utvecklingen av spel om pengar, spelproblem och beroende under de senaste åren. Kunskapssammanställningen ger en bred överblick och bygger på både CAN-data och andra registeruppgifter.

CAN Rapport 246: Alkoholkonsumtionen i Sverige 2001–2025

I denna årligen återkommande rapport redovisas de slutliga resultaten från Monitormätningarna 2025. För att få en bild av den totala konsumtionen av alkohol i Sverige läggs den registrerade delen ihop med den oregistrerade delen.

CAN Rapport 245: Forskning om stödgrupper

Stödgrupper är den vanligaste stödformen för barn med föräldrar som dricker för mycket. Denna rapport beskriver ett forskningsprojekt som utvärderat effekterna av insatsen.

CAN Rapport 244: Självrapporterade rök- och snusvanor 2003–2025

Rapporten visar hur den självrapporterade användningen av snus, cigaretter och e-cigarett har utvecklats under åren 2003–2025 i Sverige. Den följer bland annat hur användningen av tobaks- och nikotinprodukter ser ut i olika åldersgrupper samt skillnader mellan män och kvinnor.

CAN Rapport 243: Drogrprisutvecklingen i Sverige 1988–2025

I den här rapporten beskrivs utvecklingen av gatupriser för olika narkotikasorter mellan 1988 och 2025. Sedan 2010 bevakas även grossistpriser på narkotika medan gatupriser på insmugglad alkohol. Tobak lades till 2017. Nytt för årets rapport är en jämförelse av polisens rapportering och de priser som har inhämtats vid ett antal tillfällen från darkweb.

CAN Rapport 242: Vanor och konsekvenser 2025

En unik rapport om bruk och beroende i befolkningen som ges ut vart fjärde år. Syftet med denna rapport är att kartlägga ANDTS-användning och relaterade beroendeproblem bland vuxna i Sverige under 2025 med data från CAN:s undersökning *Vanor och konsekvenser*. För att belysa aktuella trender jämförs resultaten med motsvarande undersökningar från 2013,

2017 och 2021. Under 2027 kommer en relaterad rapport med uppgifter om hur användning och beroende påverkar närstående.

CAN Kortfakta 09: Gårdsförsäljning i Sverige – Vem är köparen?

Den 1 juni 2025 blev det i Sverige tillåtet med viss försäljning direkt från tillverkare, så kallad gårdsförsäljning. Syftet med denna rapport är att undersöka hur vanlig gårdsförsäljning var under andra halvåret 2025, vilka det var som köpte direkt från tillverkare och om dessa köpare skiljer sig från andra.

Låt alla perspektiv fortsätta brytas – med fakta som grund

JAG VAR LITE skraj när jag tillträdde mitt vikariat som chefredaktör för *Alkohol & Narkotika* 2019. Kanske lite mindre orolig när jag kom tillbaka tre år senare för att förbereda övergången till helt digital utgivning 2024.

Men vad fanns det för anledning att vara orolig? Helt enkelt för att frågor runt bruk, skadligt bruk och beroende (av alkohol, narkotika, dopningspreparat, tobak och spel om pengar) tenderat att polarisera och skapa ett hårt debattklimat. Som långvarig journalist och redaktör inom sociala frågor ville jag inte riskera att lägga min energi inom ett område där positionerna är låsta av ideologiska skäl. Målet för en kunskapstidskrift måste vara just att bidra till större kunskap.

”

ANDTS är frågor som engagerar både känslor och förnuft. De rymmer allt från vår syn på kultur och moral till det som handlar om mänsklig kreativitet och destruktivitet.

ANDTS är frågor som engagerar både känslor och förnuft. De rymmer allt från vår syn på kultur och moral till det som handlar om mänsklig kreativitet och destruktivitet. Många bestämmer vad de tycker är rätt och riktigt utifrån egen specifik erfarenhet eller världsbild och blir sedan faktare-sistenta. Nåja det var väl lite väl hårt. Faktaselektiva, är vi alla mer eller mindre. Vi söker gärna den kunskap som bekräftar den bild vi redan har, eller önskar vore sann, om sakernas tillstånd. Det är lätt att minnas genomslaget för den studie som visade att en viss mängd alkohol skulle vara nyttigt. Vilket då tyvärr inte stämmer.

Inom behandling av beroende tenderar vi att se en metod som den bästa och i ett litet land som Sverige blir den då ofta allenarådande tills vi tycker att en ny metod ska ersätta den gamla.

VISST VILL EN redaktör både utmana och provocera. Men en tidskrift som *Alkohol & Narkotika* har som uppgift att öka kunskap och främja tankeutbyte. Och min oro kom på skam, det går att rapportera och diskutera sansat även om ANDTS. Tiden är i förändring på så många sätt. Kanske precis som den alltid varit, bara att det går så mycket fortare nu. Polariseringen inom ANDTS synes minska, viljan att lyssna, att kombinera harm reduction för de som har det svårast med förebyggande arbete för det stora flertalet kanske ändå kan gå hand i hand.

Oavsett att vi lever i en tid där vi tenderar att luta oss mot biologiska och medicinska förklaringsmodeller

behöver vi förhålla oss till komplexitet. Människan är komplex, samhället är komplext. Diskussionerna om vad som är sjukdom, vad som är genetik, vad som är miljö eller skapat av trauma behöver finnas sida vid sida.

Att moralisera eller döma är aldrig en väg framåt. Medicinskt perspektiv, eller socialt, vi måste ta båda. Individens finns alltid i en samhällsstruktur.

ALKOHOL & NARKOTIKA har haft uppgiften och rollen att utifrån fakta belysa ANDTS ur kalejdoskopets alla olika vinklar och perspektiv. Någon måste visst också ta på sig att bevaka att det finns ett mått av hederlighet i debatten när det kommer till begreppen avkriminalisering och legalisering. Jag ser på alla sätt *Alkohol & Narkotika* som en garant för att det inte slarvas med fakta och inte heller med begreppen. Så länge detta fortsätter vara grunden har tidskriften en mycket viktig plats att fylla.

Områden som jag hoppas att tidskriften framöver följer och granskar är bland annat Samsjuklighetsreformen. Kommer den att förbättra vård och omsorg för de som har det tuffast eller blir det bara en tummetott?

/ ANNA FREDRIKSSON CHEFREDAKTÖR
FÖR ALKOHOL
& NARKOTIKA
UNDER 2019
SAMT I ÖVER-
GÅNGEN
FRÅN TRYCKT
TIDNING TILL
WEBBTIDSKRIFT
2023–2024

»Jag hade hellre suttit i fängelse som barn«

Kritiken har varit massiv och kommer från tunga remissinstanser, men beslutet är fattat. Kriminalvården ska ta över ansvaret från dagens Sis-hem, då påföljden sluten ungdomsvård ersätts med fängelsestraff. *Alkohol & Narkotika* har besökt Nordens största kvinnoanstalt i Ystad, där förberedelserna nu pågår för att kunna ta emot flickor från 13 år.

TEXT PER LINDAHL / FOTO LINA HASKEL

I JULI NÄSTA ÅR ska Nordens största kvinnoanstalt i Ystad ta emot 20 flickor i åldrarna 15 till 17 år, och i vissa fall så unga som 13 och 14 år. *Alkohol & Narkotika* besöker den slutna anstalten där förberedelserna pågår för att omvandla vad som i dag är en häktesbyggnad, till ungdomsanstalt för flickor.

Maria Fågelborg-Hallmer är kriminalvårdsinspektör och projektledare för det som ska bli ungdomsanstalt. Hennes kollega **Jenny Olsson** är kriminalvårdare och barnombud, och har tidigare arbetat många år som förskollärare.

De tar emot i fängelsets kapell, ett stort ljust rum komplett med vit predikstol och en bild av en sandstrand med svajande vass som täcker hela den inre väggen.

– Jag tänker spontant att med barnen kan jag verkligen göra någonting, de är så unga och fortfarande påverkningbara. Barnen hålls åtskilda från de vuxna klienterna och vi kommer att ha tätare personalstyrka än vanligt, säger Maria Fågelborg-Hallmer.

Hennes midnattsblå uniform står i kontrast

mot en tygmålning i röda nyanser av träd och växter på väggen bakom.

Kriminalvården ska ta över ansvaret från dagens Sis-hem och påföljden sluten ungdomsvård tas bort. I stället kan barn som begår mycket allvarliga brott hamna i ungdomsfängelse. Enligt justitiedepartementet handlar det om att ge brottsoffren upprättelse, hjälpa unga bort från gängens grepp och att skydda samhället från farliga personer. Men kritiken har varit omfattande och kommer bland annat från tunga remissinstanser, rättsexperter och barnrättsorganisationer. Kritiken gäller till exempel brott mot barnkonventionen, risk för cementerad kriminell identitet samt avsaknad av vetenskapligt stöd.

– Kriminalvår-

Kriminalvårdsinspektör Maria Fågelborg-Hallmer och kriminalvårdare och barnombud Jenny Olsson tar emot i fängelsets kapell. Maria Fågelborg-Hallmer är även projektledare för den anstalt där ungdomarna ska bo.

dens generaldirektör var tydlig med att det inte är en god idé med barn i fängelse, i synnerhet när han uttalade sig om 13 och 14-åringar. Men vi har fått ett uppdrag och det kommer vi att genomföra. Men det är väl ingen som tycker det är bra med barn i fängelse, säger Maria Fågelborg-Hallmer.

HON BERÄTTAR ATT de inte kommer att kopiera Statens institutionsstyrelse eftersom det är en annan verksamhet. Kriminalvården har även ett helt annat lagstöd. Men de har besökt Sis för att hämta inspiration.

– Tjejerna på Sis sa att det var mycket viktigt för dem att få göra sig i ordning tillsammans, att sitta på morgonen och sminka sig och prata om det. Många tror att det är så stora grejer de vill men det är det inte. De vill att vi ska vara snälla och lyssna, finnas där, säger Maria Fågelborg-Hallmer.

Hon sitter just nu med arkitekter som tar fram olika alternativ för inredningen inför byggstarten i höst. De kommer att ha samma möblemang som i dag men arbeta mer med lugnande färger och kuddar.

– Det blir inte så vitt och tomt som här, där

”

Många tror att det är så stora grejer de vill men det är det inte. De vill att vi ska vara snälla och lyssna, finnas där.

det ekar. Man pratar även om gosedjur och det är viktigt. Att barnen ska ha något att krama, säger hon.

Jenny Olsson tar vid.

– Vi har även förberett för att kunna ta emot 13-åringar på en avdelning med bara fyra bostadsrum, de andra har sex bostadsrum. 13-åringar ska bo färre klienter tillsammans.

Den mindre avdelningen kan även fungera som avlastningsavdelning om någon behöver komma ifrån och andas lite, eller har en svår diagnos och inte kan träffa andra.

Enligt Maria Fågelborg-Hallmer kommer ►

huvudfokus att ligga på skolan som också tar upp en stor yta, men även på en meningsfull fritid och att träna sig på vardagsaktiviteter. Det kan handla om saker som att baka, tvätta eller diska.

– Att lära sig livet och bli vuxen. Vi kommer ha sju lärare i grundämnen plus speciallärare. Det kommer också att finnas gym, och skapanderum där barnen kan måla eller till exempel ventileras genom att sitta med en gitarr eller vid en dator och skapa musik.

Mellan kl. 20 och 07 ska ungdomarna hållas inlåsta. Maria Fågelborg-Hallmer menar att det är svårt även för vuxna att vara själva så länge, utan möjlighet att styra om de vill gå ut och ta lite luft.

– Tänk då en 13-åring som saknar sin mamma och pappa, det kan absolut bli tufft. Vi kommer säkerligen att få bryta på natten och gå in och finnas, säger hon.

BARN KOMMER BARA att dömas till fängelse för de allra grövsta brotten. Enligt Maria Fågelborg-Hallmer har anstalten redan erfarenhet av gängkriminalitet bland vuxna kvinnor. De är förberedda på den typen av problematik, och det råder totalt mobilförbud. Personalen kommer att ha samma befogenheter för barn som för vuxna. Lagar och förordningar är inte spikade än, men kommer att spegla fängelselagen som den ser ut i dag.

– Vi följer barnkonventionen och måste jobba med den i alla beslut vi fattar, så att vi säkerställer att det är för barnets bästa. Kriminalvården har satt ihop en fördjupande femdagarsutbildning för personalen om att jobba med barn, det handlar väldigt mycket om till exempel trauma och diagnoser. Det är rätt mycket vi har att lära, säger hon.

När det gäller behandling av skadligt bruk och beroende bland ungdomar så kommer Kriminalvården att se över befintliga beroendeprogram för vuxna, för att se hur de kan användas.

– Vi kommer att gå spåret genom barn- och ungdomspsykiatri, psykologer och elevhälsa, hela den svängen. Kring barnen finns andra resurser och professioner att sätta in än för vuxna. 12-stegsprogram har vi inte i Kriminalvården längre. Personligen tycker jag det är tråkigt, för det är en mycket bra behandlingsform, även med mötena utanför sen. Vi gick med intagna på möten tidigare, säger Maria Fågelborg-Hallmer.

– De vuxna kvinnorna är ofta nervösa när de ska lämna fängelset. Här finns rutin och struktur. Frivården blir en slags utsluss, och skyddstillsyn innebär möten med frivården, säger Jenny Olsson.

Tiden börjar bli knapp då klienterna i häktet

Foto: Istock

»Det är så mycket skit som händer på Sis. Jag hade hellre suttit i fängelse som barn«, berättar Daniella, som levt större delen av sina tonår på institution.

ska börja röra på sig och vi måste vara ur vägen. Det är dags för en snabb rundtur på avdelningen. Cellerna, där flickorna ska bo, får vi inte fotografera då de är fullbelagda.

– Cellerna för vuxna ska utformas och renoveras till barn. Om någon skulle fylla 18 år under tiden här får vi ha lite fantasi, det är en kvinnoanstalt och vi kan jobba med en mjukare övergång, säger Maria Fågelborg-Hallmer.

EN SOM HAR stor erfarenhet av att vara inlåst på institution är **Daniella**. Hon har mer eller mindre bott på Sis-hem från 15 års ålder, när hon blev myndig tog LVM (lagen om vård av

”
Personalen drog min axel ur led en gång på Sis, det skulle aldrig fängelset komma undan med.

Rum som kommer att byggas om till multirum. Rummet kommer bland annat användas till skapande aktiviteter i skola men även till fritid.

missbrukare i vissa fall) vid.

– Jag har också suttit 1,5 år i fängelse för grovt vapenbrott. Jag har varit mycket i missbruk, då försvinner konsekvenstänket. Tog allt men mest kokain och benso. Det är mycket mer droger bland barn i dag än före ungdomsgången, säger hon.

Daniella berättar att unga, utöver hasch, använder mycket kokain och synt (3-CMC). Daniella var själv inte aktiv i gängkriminalitet, men fick problem med personer som var det. I dag har hon fått hjälp av en avhopparverksamhet och har lyckats lämna både kriminalitet och droger. Drömmen är att i framtiden bli sjuksköterska.

– Jag försöker kämpa. Miljöombytet har varit viktigare för mig än alla behandlingar, men ilskekontroll har hjälpt jättemycket. Jag har alltid varit jättearg och hade det tufft hemma. Det jag hoppas mest är att mitt tanke sätt ska förändras, det är det svåraste. Jag är inte riktigt där än men försöker jobba på det, säger hon.

Daniella fick sin första dom när hon var 15 år, för misshandel. Socialtjänsten kunde inte möta hennes aggressivitet så hon hamnade på Sis. Där vårdades hon mycket i enskildhet eftersom Sis inte

heller klarade av att möta henne. Skolgången blev avbruten eftersom hon flyttades runt hela tiden.

– Det är så mycket skit som händer på Sis, jag hade hellre suttit i fängelse som barn. Personalen drog min axel ur led en gång på Sis, det skulle aldrig fängelset komma undan med. Personalens bemötande var bättre i fängelset, även om ►

FAKTA Anstalten i Ystad

- ➔ **Säkerhetsklass 2** (sluten anstalt med lägre säkerhetsnivå än klass 1)
- ➔ **Cirka 100 intagna** i dag
- ➔ **Blir Nordens största** kvinnoanstalt när antalet platser ska tredubblas i år
- ➔ **Ska även kunna** ta emot 20 flickor i åldrarna 13 till 17 år i juli 2027

Källa: Kriminalvården

”Kriminalvården är super-ansträngd, de har inte resurser att driva beteendeförändringsprogram.

de kunde vara riktigt jävla dryga. Men det var respektfullt, säger Daniella.

Hon berättar att det fanns struktur i fängelset, och att hon var tvungen att göra saker som att gå till jobbet. Efter att ha suttit på Sis i princip hela tonåren fick hon lära sig rutiner och att komma in i vuxenlivet.

– Jag visste ingenting. Men i fängelset fick man inte sitta och slappa, och jobbar du inte får du inte pengar. Det tyckte jag var mycket bättre. Det är bra att barnfängelser ersätter Sis, jag behövde disciplinen men på rätt sätt. Mest av allt hade jag velat känna mig trygg på Sis.

JONAS ARBETAR i en avhoppbarverksamhet. Han menar att forskningen är tydlig med att det inte är bra att ha kriminella ungdomar tillsammans i grupp. De äldre lär de yngre. De med hårdast framtoning kommer att styra och de värderingarna kommer att sätta sig, menar han.

– Jag har svårt att tro att våra beslutsfattare inte vet bättre. De här ungdomarna matas med hopplöshet tidigt och det finns en risk att de blir ännu mer stämplade av att sitta i fängelse. Både av samhället och av sig själva; »Ok, så det är det här jag ska göra«, säger Jonas.

Daniella tror inte heller att ungdomsanstalter stoppar barnen från att begå nya brott utan pekar i stället ut de äldre kriminella som orsak till problemet.

– Det är inte barnen, det är de äldre som rekryterar barnen. Barnen som skjuter är små och har inget konsekvenstänk, de är jättelättmanipulerade. Det är de äldre som är de riktiga jävla svinen i allt, säger hon och fortsätter.

– Problemet ligger i att varenda unge har en ghettopsykos. Men jag tycker gängen är töntar,

småpojkar med machofasoner. Det är bara så fucking töntigt, säger Daniella.

Hon menar att narkotikamarknader alltid funnits, men att allt var lugnare innan »smågängen«.

– Det var de gamla koderna som gällde. Jag tror att barn som har det svårt i skolan och inte passar in i samhället hittar grupperingar som är likadana, säger Daniella.

Jonas berättar att det ofta finns en skarp hotbild mot de som vill lämna kriminaliteten, både bland äldre och yngre klienter.

– Min upplevelse är att konflikterna i gängen beror på samma saker som förr, typ någon som har legat med någon eller någon har varit respektlös eller beskyller någon för att vara skyldig pengar. Men i dag har de pistoler och sprängmedel i stället för knivar och batonger, säger Jonas.

En viktig del av arbetet är enligt honom sysselsättning och att klienterna ska hitta ett sammanhang och en givande vardag. Han hoppas att Kriminalvården ska göra ett bättre jobb med barnen än vad Sis gjort, men har svårt att se vad som skulle bli annorlunda.

– Men frivården har jag bra erfarenheter av och upplever att det ofta funkar bra. Jag tror mer på fotboja för tonåringar och det kanske man börjar med. Men det är klart att samhället behöver skyddas från de allra värsta, säger Jonas.

HAN FÅR MEDHÅLL av **Russel Turner**, docent i socialt arbete vid Göteborgs universitet. Russel Turners forskning har kretsat kring ungdomar, substansanvändning, psykisk ohälsa och kriminalitet. Han menar att inlåsning bara borde ske vid hög risk för våld och upprepning av allvarliga brott.

– Om man vill uppnå en beteendeförändring

Foto: Gunnar Jonsson

Russel Turner är docent i socialt arbete vid Göteborgs universitet.

1-2

år i fängelse kommer en 13-åring kunna dömas till för mord.

3-4

år i fängelse kommer en 14-åring kunna dömas till för mord.

och rehabilitering får man mer effekt i frivården som har mycket mer forskningsstöd, säger Russel Turner.

Jonas lyfter det långsiktiga arbetet. Han menar att kriminalitet går att förebygga, men att det tar lång tid och kräver mycket tålamod och resurser.

– Det finns en anledning till att man blir straffmyndig vid 15. Hjärnan är långt ifrån färdigutvecklad och konsekvenstänk är minst sagt bristande. Barn är inte vuxna och bör inte heller bedömas likadant, säger han.

Jonas tycker att det är konstigt att Kriminalvården tagit bort 12-stepsprogram, då det har fungerat bra för väldigt många. Han ger tipset att gå på tio möten.

– Då finns det en förhoppning att det klickar till och man känner att fan, här kan jag kanske få hjälp, säger Jonas.

Enligt Russel Turner är barn som begår väldigt allvarliga brott få till antalet. Den stora skillnaden är unga som blir involverade i gängrelaterade händelser som får mycket uppmärksamhet. Han forskar just nu på anledningarna till att det har blivit så. Det går inte att fastslå någonting än, men faktorer som ekonomisk segregation spelar in. Dessutom har gängen uppfunnit en ny metod att rekrytera och betalar utsatta ungdomar som sitter på Sis- eller hvb-hem.

– De rekryterar via annonser på krypterade appar och kan erbjuda 50 000 till 100 000 kronor för att utföra grova brott. Det har spridit sig som en löpeld, säger Russel Turner.

Han berättar att narkotikahandeln ger gängen stora belopp att spela med, men att ungdomarna själva ofta inte har drogproblem i första hand. Vanligare är det med psykisk ohälsa, NPF-diagnoser och andra funktionsnedsättningar.

– Ofta har de här utförarna en supertaskig barndom. Vid exempelvis skjutningar förses de av gängmedlemmar med olika typer av lugnande substanser som trubbar av känslor och stress, som Tramadol.

RUSSEL TURNER TROR inte att vuxenbehandlingarna kan anpassas rakt av för barn och menar att Kriminalvården kommer att dras med samma utmaningar med att få till beteendeförändringar som Statens institutionsstyrelse.

– Kriminalvården är superansträngd, de har inte resurser att driva beteendeförändringsprogram, säger han.

Han misstänker att risken för återfall i brott kan öka för barn som suttit i fängelse och att de kommer ut med sämre livschanser. Under tiden

FAKTA Frihetsberövande påföljder för barn/unga

- **Den som begår** allvarliga brott när han eller hon är 15 till 17 år ska dömas till fängelse i stället för sluten ungdomsvård på Statens institutionsstyrelse (Sis)
- **Kriminalvården ska därför** inrätta barn- och ungdomsavdelningar i fängelse. Dessa ska stå klara den 1 juli 2026.
- **Rättigheter under verkställigheten** tillgodoses i enlighet med FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen).
- **Lagen bygger på** en överenskommelse mellan regeringen och Sverigedemokraterna.

Källa: Pressmeddelande från Justitiedepartementet

Barnen kommer att hållas inlåsta i sina celler över natten mellan kl 20 och 07. »Vi kommer säkerligen att få bryta på natten och gå in och finnas«, säger Maria Fågelborg-Hallmer.

barnen är inlåsta kan de inte begå nya brott, men enligt Russel Turner markerar den sänkta straffaldern även ett perspektivskifte.

– Sverige var världsledande i att ta hand om barnen. Nu anser vi inte längre att barnen är offer för exploatering, utan vi ser dem som kriminella individer. ◀

Jonas och Daniella heter egentligen någonting annat.

Risk för ökad användning

UNDER 22 ÅRS tid, mellan 1995 och 2016, var jag redaktör för tidskriften *Alkohol & Narkotika*. Bland journalister är det känt att det kan vara problematiskt att arbeta på förbundspress. Vanliga publicistiska regler är ofta underordnade organisationens mål och syften. Det innebär att kritisk granskning och allsidig belysning kan stöta på patrull. Eftersom tidskriften i början av min anställning saknade en skriven policy, så var känslan av gungfly stundom påtaglig. Det här var en tid med tydliga ideologiska konflikter kring framför allt narkotikapolitik. När kontroversiella ämnen behandlades fick jag ofta kritik för att personer med »fel« åsikter fått komma till tals.

Ett sådant känsligt ämne, som kan tjäna som exempel, var metadonbehandling. Tidigt kom jag i kontakt med **Lars Gunne** (1923–2020). Han hade på 1960-talet varit gästföreläsare hos **Vincent Dole** och **Marie Nysvander** vid Rockefeller University

”

Jag befarrar att den planerade kraftiga utbyggnaden av fängelserna kan få negativ effekt på narkotikamissbruket.

i New York. Dole och Nysvander var pionjärer när det gällde forskning om metadonbehandling för opioidberoende patienter. Lars Gunne insåg att forskningsresultaten var banbrytande och tog med sig metoderna hem till Sverige.

År 1966 blev han professor i psykiatri i Uppsala och öppnade på Ulleråkers sjukhus Sveriges och Europas första klinik för underhållsbehandling med metadon. Gunnes studier visade att dödligheten bland heroinberoende som deltog i behandlingen sänktes dramatiskt, upp till 60 procent, att kriminaliteten minskade samtidigt som den sociala situationen och hälsoläget förbättrades och många kom i arbete. Trots de goda resultaten fick Gunne arbeta i stark motvind. Många såg behandlingen som ett hot mot den »drogfria« narkomanvården och under flera år fick metadonprogrammet drivas som försöksverksamhet. För att sätta press på Socialstyrelsen, som beslutade om regelverket, stoppade Gunne intagningen av nya patienter efter 13 år som försöksverksamhet.

EFTER FEM ÅRS uppehåll godkände Socialstyrelsen behandlingen och intaget av nya patienter kunde starta igen.

Under intagningsstoppet hade upp emot hälften av personerna på väntelistan dött. Bland männen var överdödligheten 70 gånger högre än den förväntade i befolkningen, bland kvinnorna 46. Under en intervju år 2002 ställde jag frågan till Gunne,

– Men hur kunde du med berätt mod åse detta? Om du inte stoppat intaget hade förmodligen flera av dem överlevt.

– Jag var tvungen för att något skulle hända. Allt såg ju ut att barka åt skogen. Just då verkade jag vara den ende som

förstod betydelsen av programmet. Media, Socialstyrelsen, RFHL – alla skrek högt att det måste stoppas. Om jag skulle kunna rädda programmet måste Socialstyrelsen pressas att ta ställning, svarade han.

Som ett resultat av Gunnes kamp blev behandlingen accepterad som en del av samhällets insatser inom narkomanvården. Men Socialstyrelsen satte ett tak på max 150 personer. Taket fanns kvar i många år, men höjdes successivt för att slutligen tas bort vid årsskiftet mellan 2004 och 2005. Dessförinnan, år 2002, fick Lars Gunne ett erkännande i form av CAN:s drogforskningspris.

MEN FÖRBLINDANDE IDEOLOGI hör inte bara till det förflutna. Jag befarrar att den planerade kraftiga utbyggnaden av fängelserna kan få negativ effekt på narkotikamissbruket. När vi på grund av straffskärpnings, till exempel sänkningen av straffbarhetsåldern, går från dagens 7000 intagna på våra fängelser till cirka 30 000 om tio år, kommer det att få konsekvenser. Studier och erfarenhet från andra länder visar att placering av barn i fängelser motverkar återanpassning till samhället och ökar risken för fortsatt brottslighet samt riskerar att skada barns hälsa och utveckling. Det går inte att bortse från fängelsernas funktion som utbildningsanstalter. Det finns med andra ord en stor risk att vi på köpet får ökad spridning och användning av narkotika.

/ STAFFAN HASSELGREN
CHEFREDAKTÖR
FÖR ALKOHOL
& NARKOTIKA
1995–2016

Val 2026

Inför valet i september presenterar Alkohol & Narkotika sin **valpodd**. Vi vill veta hur partierna ser på ett antal frågor som på olika sätt handlar om alkohol, narkotika, dopning, nikotin och spel om pengar.

Avsnitten släpps på alla plattformar där poddar finns under respektive partidag under Almedalsveckan:

Tisdag 23 juni:

Lina Nordquist
Liberalerna

Dan Hovskär
Kristdemokraterna

Jessica Stegrud
Sverigedemokraterna

Christofer Bergenblock
Centerpartiet

Onsdag 24 juni:

Nils Seye Larsen
Miljöpartiet

Karin Sundin
Socialdemokraterna

Noria Manouchi
Moderaterna

Karin Rågsjö
Vänsterpartiet

Torsdag 25 juni:

Fredag 26 juni:

Alkohol & Narkotika

Så gjorde vi podden: Vi har i förväg vänt oss till personer och organisationer med spetskompetens och olika ingångar till våra frågor. Det handlar om forskare, personer som arbetar med frågorna på olika nivåer i det offentliga, personer med egen erfarenhet av beroende, skadligt bruk eller anhörigskap samt representanter från civilsamhällets organisationer.

Tack för era bidrag!

Scanna för att följa och få notiser om nya avsnitt

